

ΧΡΟΝΙΚΑ זְמִינָה

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΖ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 190 • ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2004 • ΑΔΑΡ - ΝΙΣΑΝ 5764

Ο αντισημιτισμός συνιστά απειλή για την Ευρώπη;

Των κ.κ. EDGAR BRONFMAN, προέδρου του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συμβουλίου

και COBI BENATOFF, προέδρου του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συμβουλίου

ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ της για τη διοργάνωση του σεμιναρίου που αφιερώθηκε στη μάστιγα του αντισημιτισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επέδειξε μίαν αξέπαινη δέσμευση για την αντιμετώπιση του ζητήματος και την έναρξη μιας διαδικασίας ευρύτερου διαλόγου ανά την Ήπειρο.

Ωστόσο, τα σεμινάρια από μόνα τους δεν μπορούν να γιατρέψουν την πληγή του μίσους και της βίας η οποία συνοδεύει τον αντισημιτισμό. Είναι απλώς η αρχή, το μέσον για την επίτευξη ευρύτερων στόχων, οι οποίοι μπορούν να υλοποιηθούν μόνον εάν επιδείξουμε αποφασιστικότητα για τη συνέχιση της προσπάθειας.

Σήμερα, βρισκόμαστε σε ένα σταυροδρόμι και ελπίζουμε πως η πρωτοβουλία αυτή θα σηματοδοτήσει τη θέληση της Ευρώπης να μην συρθεί ξανά στο σκοτάδι.

Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ και η βία που συνοδεύει τον αντισημιτισμό στην Ευρώπη έχουν προσεγγίσει ένα πρωτοφανές επίπεδο από τη λίξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό το οποίο προβληματίζει είναι οι αιτίες που προκάλεσαν την αναζωόρωση του αντισημιτισμού και τα μέτρα τα οποία πρέπει να ληφθούν για την εξάλειψή του. Το πλέον σημαντικό στοιχείο που προέκυψε από το σεμινάριο είναι η αναγνώριση πως οι βίαιες εκδηλώσεις του αντισημιτισμού δεν αποτελούν αποκλειστικό πρόνομιο των ακροδεξιών πολιτικών δυνάμεων. Οι σύγχρονοι αντισημίτες ταραχοποιοί είναι, κυρίως, εκείνοι οι οποίοι επιδιώκουν να μεταφέρουν τη σύγκρουση στη Μέση Ανατολή στο έδαφος της Ευρώπης.

Από την πλευρά μας, δεν επιθυμούμε να φιμώσουμε όσους ασκούν κριτική στην πολιτική που ακολουθεί η ισραηλινή κυβέρνηση. Το Ισραήλ είναι η μόνη χώρα της Μέσης Ανατολής στην οποία τα μέλη της κυβέρνησης, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και οι πολίτες θέτουν ερωτήματα και

επικρίνουν τις πρακτικές και τη δράση της κυβέρνησης επί καθημερινής βάσης.

Στις εβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης αλλά και του υπόλοιπου πλανήτη αντικατοπρίζεται αυτό το φάσμα των πολιτικών απόψεων.

Αλλά το ζητούμενο δεν είναι οι επικρίσεις κατά του Ισραήλ... Κατά μείζονα λόγο, το ζητούμενο είναι η δαιμονοποίηση της χώρας ως εβραϊκού κράτους... Η πολιτική σκοπιμότητα δεν μπορεί να υπερβεί την ιθική ακεραιότητα. Οι πηγέτες των ευρωπαϊκών χωρών δεν μπορούν να επιτρέψουν η άσκηση κριτικής κατά του Ισραήλ να λειπουργήσει ως προοϊμίο βίας υπό τη συγκάλυψη της ρητορικής του αντισημιτισμού...

ΕΠΙ ΑΙΩΝΕΣ, οι ιεροκήρυκες χρονιμοποίουσαν τις τερατώδεις συμβολικές αναπαραστάσεις αιμοδιψών Εβραίων οι οποίοι θανατώνουν τον Χριστό ως προκάλυμμα των προγραφών οι οποίες οδήγησαν σε αφανισμό πολλές εβραϊκές κοινότητες. Προς τιμήν της, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία στο τέλος του περασμένου αιώνα διακήρυξε πως δεν ευθύνονται οι Εβραίοι για τη σταύρωση και τον θάνατο του Χριστού –κάτι το οποίο κατέστησε ασφαλέστερη τη διαβίωση των Εβραίων ανά τον πλανήτη. Άλλα, παρ' όλα αυτά, εξακολουθούμε να βρισκόμαστε σε επιφυλακή.

Πολύ φοβόμαστε ότι σήμερα στην Ευρώπη εξακολουθεί να υφίσταται ένα ανάλογο πνευματικό και πολιτικό κλίμα, καθώς ορισμένοι πολιτικοί πηγέτες, ακαδημαϊκοί και άνθρωποι των Μέσων Ενημέρωσης έχουν υιοθετήσει και προβάλλουν τη δαιμονοποίηση του Ισραήλ. Στο σημείο αυτό έγκειται το πρόβλημα: Αντί για τον αντισημιτισμό, δαιμονοποιείται το Ισραήλ.

Επομένως, το σεμινάριο αποτέλεσε μία λαμπρή ευ-

Συνέχεια στη σελ. 14

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ο Μωυσής με τις Δέκα Εντολές.

Φίλων ο Αλεξανδρεύς: Ο Ιουδαίος Ελληνιστής

Του κ. ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΚΙΡΓΚΕΝΗ

Η αλληγορική μέθοδος του Φίλωνα και το ύφος του

Ο Φίλωνας χρησιμοποιεί σε μεγάλη έκταση την αλληγορική μέθοδο ερμηνείας των Γραφών. Σ' αυτό το σημείο αποτελεί συνεχιστή μιας παλιάς ελληνικής παράδοσης, γι' αυτό και πολλοί από τους αλληγορικούς όρους και τυπικές φράσεις που χρησιμοποιεί είναι κοινοί σ' αυτόν, τον Πίνδαρο, τον Άρατο, τον Πλούταρχο κ.ά. Ανάλογοι όροι εμφανίζονται επίσης στον Κικέρωνα και τους νεοπλατωνικούς αλληγορικούς, όπως ο Πορφύριος και ο Σαλλούστιος.

Η αλληγορία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μεταδώσει ένα φιλοσοφικό μήνυμα, το οποίο σε άλλη περίπτωση θα απαιτούσε μια μακρά διαλεκτική απόδειξη ή μακρόχρονη διδασκαλία. Είναι γνωστό ότι τόσο ο Πλάτωνας όσο και οι Στωικοί, αρχής γενομένης με το Ζήνωνα, χρησιμοποίουσαν σε μεγάλη έκταση την αλληγορία για να παρουσιάσουν ιδέες που θεωρούσαν ότι θα ήταν πολύ δύσκολο να εκτεθούν με αποδεικτικές μεθόδους.

Επίσης, τα μυστικά των μυστηριακών θρησκειών αποκαλύπτονταν και συγχρόνως αποκρύπτονταν με τη χρήση μύθων, συμβόλων και αλληγοριών. Μάλιστα, σ' αυτήν την περίπτωση η αλληγορία θεωρείται ότι εγείρει στην ψυχή του μυούμενου το δέος, επειδή ακριβώς οι άνθρωποι εντυπωσιάζονται περισσότερο απ' αυτό που αφήνεται να εννοηθεί, παρά απ' αυτό που αποκαλύπτεται σαφώς¹. Η αλληγορία θεωρείται από τον Ερμογένη απαραίτητη για/να επιτύχει κανείς την επισημότητα σε θρησκευτικά και φιλοσοφικά θέματα (θεοί, φύση, κόσμος κ.τ.λ.)².

Μπορούμε, λοιπόν, να κατανοήσουμε το λόγο, για τον οποίο ο Φίλωνας καταφεύγει τόσο συχνά στην αλληγορία ή αποδίδει τη χρήση της σε ομάδες «φιλοσόφων» όπως οι Θεραπευτές στην Αίγυπτο. Αν σκεφτούμε, μάλιστα, ότι η χρήση της αλληγορίας για την ερμηνεία του κείμενου του Ομήρου και του Ησιόδου, των ιερών κατά κάποιο τρόπο γραφών των Ελλήνων, ήταν

διαδεδομένη από παλιά, μπορούμε να υποθέσουμε ότι και ο Φίλωνας θα έκανε το αντίστοιχο βήμα για τις εβραϊκές γραφές. Στο Φίλωνα, ωστόσο, η αλληγορία λαμβάνει μια ελαφρώς διαφορετική μορφή. Αυτό οφείλεται σε μια μεγάλη διαφορά συνθηκών: ενώ, δηλαδή, οι αλληγορικές ερμηνείες του Ομήρου θεωρούν ότι τα γεγονότα που περιγράφει ο Ποιητής είναι μύθοι που

πρέπει να ερμηνευτούν ως συμβολικές παραστάσεις φυσικών διεργασιών ή κοσμικών μυστηρίων, ο Φίλωνας είναι υποχρεωμένος να θεωρήσει ότι το κείμενο της Βίβλου δεν έχει τίποτα το μυθικό. Για το Φίλωνα ο Μωυσής ως νομοθέτης διάλεξε τον ενδιάμεσο δρόμο ανάμεσα στη γημνή έκθεση της αλήθειας και τους μύθους και τις φανταστικές ιστορίες των Ελλήνων. Στο Νόμο δεν υπάρχει τίποτα το μυθικό, τίποτα το ασεβές, ακόμη και στην επιφανειακή ερμηνεία του, σε αντίθεση με τον Όμηρο που στο ε-

πίπεδο του μύθου παρουσιάζει τους θεούς με αναριθμητά ελαττώματα. Δύσκολα ή προβληματικά χωρία του Νόμου αποτελούν ενδείξεις για την ανάγκη μιας βαθύτερης ερμηνείας, αλλά δεν υπάρχουν σ' αυτόν οι περιπλανήσεις ή τα άλλα πάθη των θεών του Ομήρου ή των Αιγυπτίων. Τόσο ο Πλάτωνας όσο και ο Μωυσής έχουν αποκλείσει το μύθο και την εικονιστική τέχνη από τις πολιτείες τους, επειδή θεωρούν ότι εξαπατούν τον άνθρωπο και τον απομακρύνουν από την αλήθεια. Ο Μωυσής, όμως, απευθυνόταν σε όλους τους ανθρώπους όχι μόνο στους σοφούς. Γι' αυτό και οι πνευματικά ανώτεροι

άνθρωποι καταλαβαίνουν αμέσως ότι, όταν λόγου χάρη στο Θεός παρουσιάζεται οργισμένος από το Μωυσή, αυτή η οργή δεν πρέπει να γίνει αντίληπτή κυριολεκτικά, αλλά πρέπει να θεωρηθεί ότι αποσκοπεί στο να φοβίσει τον πνευματικά κατώτερο άνθρωπο και να τον κάνει να αποδεχτεί τους νόμους του Θεού. Ο Μωυσής, έτσι, θυμίζει έντονα Έλληνα φιλόσοφο νομοθέτη που χρησιμοποιεί τη δεισιδαιμονία για να επιβάλλει την τάξη στη μεγάλη μάζα των ανθρώπων. Πρόκειται για μια αρκετά σοφιστική άποψη για το πώς οι αλληγορίες ενσωματώθηκαν στο κείμενο των Γραφών, αλλά δεν συναντάμε κάπι παρόμοιο στην ομηρική αλληγορία. Έτσι, ο Μωυσής παρουσιάζεται όχι σαν μια Σφίγγα ή σαν μια Σίβυλλα: η δική του μορφή προφητείας και διδασκαλίας είναι πολύ διαφορετική από εκείνη των Αιγυπτίων ιερέων και των ελληνικών μαντείων. Τα μυστήρια του Μωυσή προσεγγίζονται με τη βοήθεια της λογικής εκείνων που είναι πνευματικά έτοιμοι και γοντευμένοι από τη νομοθεσία του. Στη νομοθεσία αυτή η κυριολεκτική ερμηνεία μπορεί να είναι εξίσου έγκυρη. Ο Μωυσής μπορεί να απευθύνεται στο κοινό του σε πολλά επίπεδα, αλλά κανένα απ' αυτά τα επίπεδα δεν αποτελεί απλό μύθο ή αινιγμά.

Περνώντας στο χαρακτήρα του λεξιλογίου και του ύφους του Φίλωνα, ειδικά όσον αφορά τους φιλοσοφικούς όρους που χρησιμοποιεί, πρέπει να σημειωθούμε ότι είναι εξαιρετικά πλούσιο: ο συγγραφέας αντλεί τους φιλοσοφικούς του όρους αφειδώς από την Ακαδημία, τον Περίπατο και τους Στωικούς. Όπως ο Πλούταρχος και ο ψευδοΛογγίνος, ο Φίλωνας αγαπά πολύ τις λεκτικές αντιθέσεις, τα συνώνυμα και άλλους τρόπους διπλασιασμού του λόγου. Σπάνια χρησιμοποιεί μόνο μια λέξη, όταν υπάρχουν περισσότερα δυνατά συνώνυμα για την έννοια που θέλει να εκφράσει. Επίσης άφθονοι στο έργο του είναι κατάλογοι αρετών, παραπτωμάτων, καθηκόντων, καθώς και διαφόρου τύπου φιλοσοφικές κατηγοριοποιήσεις. Οι λέξεις αυτών των καταλόγων διατάσσονται συχνά σε ομάδες των τριών ή των πέντε, με το τελευταίο μέλος της ομάδας να λειτουργεί ως κορύφωση. Ο Φίλωνας χρησιμοποιεί εκτεταμένα τη μεταφορά, την παρομοίωση και τις πλατιές συγκρίσεις, τις οποίες αναπτύσσει με ένα εξαιρετικά διανθισμένο και γεμάτο πληρότητα ύφος. Ενώ ο Επίκτιτος, για παράδειγμα, αρκείται σε ολιγάριθμους όρους από το λεξιλόγιο του πλοίου και τις καταιγίδας, ο Φίλωνας σε ανάλογες περιπτώσεις διευρύνει την εικόνα με τη χρήση άφθονων συνωνύμων και με την αξιοποίηση περισσότερων ναυτικών όρων, πολλοί από τους οποίους συναντώνται μόνο στους ποιητές.

Σε γενικές γραμμές η γραμματική και το λεξιλόγιο

του Φίλωνα ανταποκρίνονται σε έναν μετριοπαθή λογοτεχνικό Αττικισμό. Ο συγγραφέας δεν περιορίζεται σε ένα σύνολο λέξεων αντλημένων από τους απικούς πεζογράφους του 5ου και 4ου αιώνα π. Χ. Από την άλλη αποφέύγει εσκεμμένα λαϊκούς τύπους και εκφράσεις της ελληνιστικής κοινής. Είναι απαλλαγμένος από την επίδραση των Ελληνικών της μετάφρασης των Εβδομήκοντα, την οποία πολλές φορές παραθέτει διορθωμένη ή την παραφράζει. Χρησιμοποιεί πολλές λέξεις που συναντώνται σε μεταγενέστερους από την κλασική εποχή συγγραφείς, όπως ο Πολύβιος, ο Διόδωρος ο Σικελιώτης και ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσέας. Ορισμένοι από τους γραμματικούς και ρητορικούς όρους που χρησιμοποιεί απαντούν για πρώτη φορά στο Διονύσιο ή το Φιλόδημο, ακριβώς επειδή η ανάπτυξη και η πλήρης εξειδίκευση της σχετικής ορολογίας συνέβη κατά την ελληνιστική εποχή. Καθώς η στωική φιλοσοφία, η γραμματική και η αλληγορική ερμηνεία ασκούν σημαίνουσα επιρροή στη φιλοσοφία του Φίλωνα, είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι ο τελευταίος δέχτηκε την επίδραση της λόγιας ελληνιστικής πεζογραφίας.

Και η πλατωνική παράδοση προσέφερε στο Φίλωνα ένα πλήθος τεχνικών όρων αλλά και εικόνων και ποιητικού λεξιλογίου. Ο Φίλωνας δίνει συχνά ένα πλατωνικό χρώμα στο ύφος του, μια εντύπωση που τη δημιουργεί χρησιμοποιώντας λέξεις και φράσεις οικείες από τους πλατωνικούς διαλόγους αλλά και εικόνες και παρομοιώσεις από την πλατωνική λογοτεχνική φαρέτρα: το άρμα, οι εικόνες φωτός, οι αγώνες της ψυχής στη διάρκεια του ταξιδιού της αποτελούν προσφιλείς πηγές εικονοπλασίας για το Φίλωνα, όπως και για άλλους συγγραφείς της εποχής του. Αντίθετα, η διάκριση μεταξύ μύθου και διαλεκτικής, που τόσο εμφατικά διατυπώνει ο Πλάτωνας και διατηρούν ο Πλούταρχος και ορισμένοι μεταγενέστεροι Πλατωνικοί, δε φαίνεται να είναι τόσο σημαντική για το Φίλωνα.

Πολλές από τις λέξεις που χρησιμοποιεί ο Φίλωνας απαντούν για πρώτη φορά σ' αυτόν. Κάποιες απ' αυτές οφείλονται στην τάση του Φίλωνα να χρησιμοποιεί συνώνυμα για να συμπληρώνει το λόγο του. Έτσι, για παράδειγμα, στο κεφάλαιο 59 του έργου 'Οπι ἀτρεπτον το θειον πλάι στον ελληνιστικό όρο ανθρωπόμορφον δημιουργεί τον όρο ανθρωποπαθές. Πολλές από τις λέξεις που πρωτεμφανίζονται στο Φίλωνα χρησιμοποιούνται επίσης και από τον Πλούταρχο. Καθώς ο Πλούταρχος δεν απέχει και τόσο χρονικά από το Φίλωνα και είναι απίθανο να έχει επηρεαστεί απ' αυτόν, φαίνεται ως πιθανό το ενδεχόμενο και οι δυο συγγραφείς να αντλούν από λό-

γιους, αλλά όχι αρχαϊστές, Έλληνες πεζογράφους του 3ου αιώνα π.Χ. και εξής. Έτσι, ο Φίλωνας φαίνεται ότι διατηρεί για χάρη μας κάπι από την υψηλή ποιότητα της φιλοσοφικής γραμματείας της ελληνιστικής εποχής, πριν από την επιδραση του Αττικισμού του 1ου αιώνα π.Χ.

Η θέση του Φίλωνα στην ιστορία της φιλοσοφίας

Εχει αμφισβητηθεί κατά καιρούς η αξία και η θέση του Φίλωνα στην ιστορία της φιλοσοφικής σκέψης. Αυτή η αμφισβήτηση εκπορεύεται από τη μάταιη προσπάθεια να ανασυγκροτηθεί ένας συνεκτικός Φιλωνισμός κατά το πρότυπο του Πλατωνισμού ή άλλων φιλοσοφικών συστημάτων. Ο Φίλωνας δεν πρέπει να μελετάται αποκομμένος από το ερμηνευτικό και απολογητικό πλαίσιο των πραγματειών του. Η μελέτη του είναι αποδοτική, μόνο όταν τονίζεται η ιδιότητά του ως ερμηνευτή των Γραφών και λαμβάνεται υπόψη τόσο η ιουδαϊκή όσο και η ελληνική αλλά το κάνει αυτό στο επίπεδο του Λόγου του ως τόπου του νοοτού κόσμου. Άλλιώς: ο Θεός δημιουργεί τον κόσμο με την αμφίεση της δημιουργικής του δύναμης και με τη μεσολάβηση του Λόγου ως οργάνου της δημιουργίας.

Η αρνητικότητα της ώλης

Η δημιουργία είναι πρώτα απ' όλα ο μετασχηματισμός της αταξίας σε τάξη. Η ώλη είναι το ακατέργαστο υπόβαθρο από το οποίο ο Θεός μορφοποίησε το σύμπαν. Άρα η ώλη ταυτίζεται με την προϋπάρχουσα αταξία, το βασιλείο του χάους. Η ιδέα της ώλης ως υπόβαθρου μπορεί να ανιχνευτεί στον Αριστοτέλη και στο στωικό δόγμα της παθητικής αρχής. Συμβολικά ονομάζεται δυάδα ή θηλυκό στοιχείο της φύσης. Ο Φίλωνας δεν προτείνει τη δημιουργία της ώλης από το Θεό εκ του μηδενός. Αντίθετα, η ώλη υπάρχει κατά κάποιο τρόπο ως ένα δευτερεύον βασιλείο πλάι στο βασιλείο του Θεού. Εντούτοις, η ώλη δεν έχει πραγματική και απόλυτη ύπαρξη όπως ο Θεός. Με την άρνηση αυτή ο Φίλωνας αποφεύγει την τελευταία στιγμή το δυσμό. Αν πάψει να επενεργεί επάνω της η δημιουργική δύναμη του Θεού, θα διαλυθεί στην αταξία που έχει έμφυτη μέσα της. Εντούτοις, η ώλη, παρά την αρνητικότητα και την παθητικότητά της, δεν αποτελεί την αιτία του κακού στον κόσμο, μια δεύτερη αρχή που ενεργεί ενάντια στο καλό, όπως στα δυοτικά ή γνωστικά συστήματα. Η αιτία του κακού εντοπίζεται από το Φίλωνα στην ελεύθερη βούληση της ψυχής και της λανθασμένης επιλογής αυτής της βούλησης.

Ο Φίλωνας και ο Χριστιανισμός

Αν ο Φίλωνας αποτελεί έναν σύνδεσμο ανάμεσα στον Ελληνισμό και τον Ιουδαισμό, είναι επίσης και ένας σύνδεσμος μεταξύ Ιουδαισμού και χριστιανισμού. Πέρα από τις ομοιότητες του φιλώνειου Λόγου και του Λόγου στο *Κατά Ιωάννην εναγγέλιο* υπάρχει μια ορισμένη συνάφεια ανάμεσα στο Φιλωνισμό και την Καινή Διαθήκη. Οι αντιλήψεις του Φίλωνα για τη συνειδητού ως εσωτερικό κριτή, για το Πνεύμα, για την πίστη, την αθανασία και άλλες παρόμοιες ιδέες παρουσιάζουν ομοιότητες με τη χρήση των αντίστοιχων όρων στις επιστολές της Καινής Διαθήκης. Σε κάποιες περιπτώσεις ο Φίλωνας και η Καινή Διαθήκη ερμηνεύουν με τον ίδιο αλληγορικό τρόπο περιστατικά της Παλαιάς Διαθήκης.

Κατά τον 1ο χριστιανικό αιώνα οι ομοιότητες ανάμεσα στο Φίλωνα και το νεοεμφανισθέντα χριστιανισμό θα μπορούσαν να ερμηνευτούν ως παράλληλα που πράγαζουν από την κοινή ιουδαϊκή πηγή και ατμόσφαιρα, ενδεχομένως τον κοινό εννοιολογικό εξοπλισμό της ελληνικής γλώσσας. Δεν υπάρχει άμεση επαφή ή συνειδητός δανεισμός. Στους επόμενους, όμως, αιώνες οι Πατέρες της Εκκλησίας θεώρησαν το Φίλωνα ένα είδος αιθεντίας, την οποία έσπευσαν να αξιοποιήσουν. Αξιοποίησαν το φιλώνειο τρόπο ερμηνείας των Γραφών, για να ανακαλύψουν τύπους του Χριστού στην Παλαιά Διαθήκη. Ο Φίλωνας θεωρήθηκε ψυχή εκ φύσεως χριστιανική, ιδιαίτερα σε σχέση με το δόγμα του για το θείο Λόγο. Επιδράσεις του παρατηρούνται στον Ιουστίνο, τον Ευσέβιο, τον Αμβρόσιο και ιδιαίτερα στον Κλήμεντα Αλεξανδρείας και τον Ωριγένη. Η ομοιότητα των απόψεών του με τις χριστιανικές αντιλήψεις βοήθησε στο να διασωθεί μεγάλο μέρος του έργου του.

Παραπομπές:

1. Δημήτριος, *Περὶ ερμηνείας* 99-102: *Μεγαλεῖον δε π εστὶ καὶ η ἀλληγορία, καὶ μᾶλιστα εν ταῖς απειλαῖς, οἷον ως ο Διονύσιος, ὃτι οι τέττιμες αὐτοῖς ἀσονται χαμάθεν. Εἰ δ' οὐτῶς απλῶς εἶπεν, ὅτι τερεῖ την Αοχρίδα χωρὰν, καὶ οργιλώτερος αν εφάντη καὶ ευτελέστερος, νῦν δε ώσπερ συγκαλύμματι του λόγου την ἀλληγορία κέχρηται πάν γαρ το υπονοούμενον φοβερότερον, καὶ ἄλλος εικάζει ἄλλο τι ο δε σαφές καὶ φανερόν, καταφρονεῖσθαι εικός, ώσπερ τους αποδεδυμένους. Διό καὶ τα μωτήρια εν ἀλληγορίαις λέγεται προς ἐκπλήξιν καὶ φρίκην, ώσπερ εν σκότῳ καὶ νυκτὶ ἔοικεν δε καὶ η ἀλληγορία τω σκότῳ καὶ τη νυκτί. Φυλάττεσθαι μέντοι καπὶ ταῦτα το συνέκες, ως μη δίνημα ο λόγος πηνίν γένηται, οἷον το επὶ της σκόλας της ιατρικής.*
2. Περὶ ιδεών, 1.6.

[Απόσπασμα από την πολυοέλιδην εισαγωγὴ του κ. Σταύρου Γκιργκένη στο βιβλίο «Φίλων ο Αλεξανδρεὺς: Ιουδαισμός, Ελληνισμός, Εσσαίοι και Θεραπευτές», (έκδοση «Ζήτρος», Θεσσαλονίκη 2003). Αρθρα για τον Φίλωνα έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό *μας στα τεύχη 8/αελ. 13 και 57/10].*

Ο Ιώβ και οι βυζαντινές του ερμηνείες στον εικονογραφημένο κώδικα 3 της I. Movis Σινά

(Παρουσίαση της ομοιοτυπικής εκδόσεως του έργου)¹

Του κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΜΠΕΛΕΖΟΥ

Eivai γεγονός ιδιαιτέρως ευχάριστο ότι τα τελευταία χρόνια κάποιοι εκδότες, και στην πατρίδα μας, προχωρούν δυναμικά στην αναπαραγωγή πολύτιμων ελληνικών χειρογράφων, μεγάλων κυρίων Μονών του Ελληνισμού, με τη μέθοδο της ομοιοτυπίας (facsimile). Παράδειγμα χαρακτηριστικό αποτελεί η συγκεκριμένη έκδοση, η οποία έρχεται να προσφέρει στο ελληνικό και το απανταχού της γνωστήν αναγνωστικό κοινό τον κώδικα 3 της I. Movis Σινά, από τον 10ο μ.Χ. αιώνα. Ο κώδικας περιέχει το ελληνικό κείμενο του βιβλίου του Ιώβ, εφοδιασμένο με τις ερμηνείες παλαιών εξηγητών και εικονογραφημένο σε κάποιο μικρογραφικό εργαστήριο της Κωνσταντινούπολης, πολὺ πιθανόν αυτό της I. Movis Στουδίου. Η παρουσίαση μεν εδώ ομοιογραφική έκδοση, φιλοτεχνημένη από τη «Γραφίδα Εκδοτική A.E.», αναπαράγει το περιεχόμενο του κώδικα, συνοδεύεται δε από δύο τόμους εισαγωγικών στο βιβλίο και τις ερμηνείες του κειμένων, σε γλώσσα αντιστοίχως ελληνική και αγγλική².

Ας δούμε, όμως, εν πρώτοις ποιός είναι ο Ιώβ!

Ο Ιώβ είναι ο πρωταγωνιστής ενός δράματος πλικίας 3.800 ετών³ δίκαιος, ανθρώπινος, παγκόσμιος και διαχρονικός· ο Ανατολίτης που για κάποιους έζησε το 1800 π.Χ. και τα πάθη του ιστόρησε σπουδαίος Εβραίος ποιητής τον 6ο π.Χ. αιώνα. Ο τελευταίος διοχέτευσε τον λυρισμό του σε κομμάτια που θα zίλευαν ίσως ένας Αιοχύλος, ένας Οράτιος, ένας Πινδαρός,³ σ' ένα κείμενο κορυφαίο της παγκόσμιας λογοτεχνίας, που μεταφρασμένο στα ελληνικά κυκλοφορεί ήδη από τον 3ο π.Χ. αιώνα.

Ιώβ: Ο τόσο αρχαίος, και συνάμα τόσο σύγχρονος, για τις δοκιμασίες και τ' αναπάντητα ερωτήματά του.

Ο πονεμένος, ο ευαισθητός, ο στοχαστικός, ο πολύπαθος και στην καρδιά του τόσο καθαρός.

Ο προδομένος απ' τους φίλους, και παρηγορημένος από το Θεό. Ένα πρότυπο πολὺ ανθρώπινο και πολὺ δυνατό στην αδυναμία του, φορέας μιας άλλης δυνάμεως: της εσωτερικής ελευθερίας που πηγάζει από την πίστη και την αγάπη.

Ο Ιώβ είναι Άνθρωπος, ούτε Θεός ούτε διάβολος.

Ένας ακροβάτης της ελευθερίας, ένας αγωνιστής που καθημερινά ισορροπεί μεταξύ ζωής και θανάτου, ελπίδας κι απόγνωσης, πίστεως και απιστίας, ομολογίας και αμφιβολίας, ένα υπέρχρονο παράδειγμα ειλικρινείας.

Ιώβ: Ο διδάσκαλος ο σοφός, ο δίκαιος και προφητικός, ο κήρυκας ενός Θεού ο οποίος δεν χωρεί στους υπολογισμούς μας, δεν υποτάσσεται στη λογική μας, στην ευσέβεια, την άρνηση τους οριομόντς μας· ενός Θεού που γνωρίζεται –στο τέλος– ως αγάπη, ως το αιώνιο Εγώ που έρχεται σε κοινωνία με ένα Σύ το οποίο εως θανάτου, ως φίλο, ως οικείο του, Τον αναζητεί.

Ιώβ: Ο τύπος της καρτερίας και της αληθινής φιλοσο-

φίας, της αγωνιστικότητας και της φιλανθρωπίας.

Μας διορθώνει με τη σιωπή του, κάθε φορά που ζητούμε το νόημα στον πόνο, κάθε φορά που εκστομίζουμε τα απρόσωπα «γιατί», κάθε φορά που μονότονα ρωτούμε: «Γιατί υπάρχει το κακό στον κόσμο, η θλίψη και η φτώχεια, η αδικία κ' η κακία, η ασθένεια και ο θάνατος;»· κάθε φορά που απεκδυόμεθα την προσωπική μας ευθύνη για την ταραχή που υπάρχει γύρω μας, κάθε φορά που λησμονούμε την ενέργεια που εκλύει η ένωση της προσευχής με την αγάπη, της ταπεινώσεως με την εγρήγορση, της μετανοίας με τη συμφιλίωση.

Ιώβ: Ο πρώας που απ' τα βάθη των αιώνων μάς θυμίζει τη μυστική δύναμη της πίστης, της πίστης η οποία, μόνον όταν αγαπάει, μπορεί και ζει (κι αυτός είναι ο λόγος που αποδέχεται ο Θεός την πρόκληση, το βλάσφημο «στοίχημα» του διαβόλου για το πρόσωπο του Ιώβ!), της πίστης των ταπεινών και καταφρούμενών, οι οποίοι, ενώ δοκιμάζονται, ευχαριστούν, ενώ διώκονται, ευλογούν, ενώ τα ξάνουν όλα, φιλοσοφούν, κι αειώνονται να βλέπουν μέσα στο σκοτάδι το φως, πριν απ' το θάνατο την ανάσταση, κάτω απ' τα γκρεμισμένα μας ειδώλα την ομορφιά της αγάπης που διαρκώς σώζει τον κόσμο.

Η παραπάνω πίστη για αιώνες στήριξε και στηρίζει Χριστιανούς και Ιουδαίους, αγωνιστές της υπομονής και της ελπίδας, της δικαιοσύνης και της αρετής. Ο τύπος του πειραρχομένου και του Πάσχοντος, του μάρτυρα και του ασκητή, του αντιστασιακού του πνεύματος, με την όρθια κι ευγενική ψυχή, συνδέθηκε για πάντα με του Ιώβ την φρεσκά, με την «ιώβειο» –όπως τη γνωρίζουμε όλοι– ανδρεία υπομονής, διαπότισε μάλιστα τη λατρεία και την Τέχνη, έγινε υπόδειγμα βίου για άνδρες και γυναίκες, ενέπνευσε μεγάλους συγγραφείς.

Σ' ένα περιβάλλον που μοιάζει να παλινδρομεί από την ι-

σοπέδωση των χαρακτήρων στην παλινόστηση των αποκλεισμών, από την “παγκοσμιοποίηση” των τεχνητών αναγκών στον επαρχιατισμό των ιδεών, από τη μαζικότητα και τη γενικευμένη αποκή στον εθνικισμό και το θρησκευτικό φανατισμό, είναι χρήσιμο να θυμάται κανείς ότι έργα σαν αυτό, όπου συνυπάρχουν ο Άραβας πρωταγωνιστής, ο Εβραίος ποιητής κι ο ελληνόφωνος μεταφραστής, οφράγισαν τη δημιουργία ενός Δάιντη ή ενός Γκαίτε, ενός Μίλτωνος ή ενός Ουγκώ, ενός Κιρκεγκωρ ή ενός Ντοστογιέφσκι⁴. Μια τέτοια υπενθύμιση καθιστά εξαιρετικά πολύτιμο το χειρόγραφο που διεφύλαξαν επί αιώνες, ως κόρην οφθαλμού, οι πατέρες της I. Movis Σινά, διότι μας δείχνει πώς λειτουργεί, τελικά, ένα βιβλικό κείμενο (συγκεκριμένα εδώ το βιβλίο του Ιώβ) σ’ ένα περιβάλλον εν πολλοί διαφορετικό από την εποχή της ούνθεσής του κι από τη δική μας, μα ωστόσο αρκετά οικουμενικό, όπως αυτό του Βυζαντίου, σ’ ένα πλαίσιο ερμηνείας όπου δεν απορρίπτεται, αλλ’ αντιθέτως προβάλλεται το διαφορετικό.

Ας δούμε όμως, στη συνέχεια, τι περιέχει ο περγαμηνός κώδικας 3 της I. Movis Ayias Aikaterinys Σινά, τον οποίον έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας χάρη στα μέσα της σύγχρονης τυποτεχνικής!

I. Πρώτον, το αριστουργηματικό δράμα του Ιώβ στη γνωστή μετάφραση των Εβδομήκοντα (Ο’) ελληνοφώνων Ιουδαίων ερμηνευτών, την οποία η παράδοση θέλει να έχει εκπονηθεί τον 3^ο αιώνα π.Χ. και η οποία εδώ και 2000 περίπου χρόνια συναποτελεί –μαζί με την Καινή Διαθήκη– την επίσημη Βίβλο της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

II. Τα 42 κεφάλαια του βιβλίου του Ιώβ μοιράζονται σε μικρές ενότητες («λήμματα»), που σημειώνονται στο κέντρο εκάστου φύλλου και συχνά συνοδεύονται από τις διαφορετικές μεταφραστικές γραφές των Ακύλα, Θεοδοτίων και Συμμάχου, οι οποίοι –μεταξύ 2^{ου} και 3^{ου} μ.Χ. αιώνα– μετέφρασαν ωσαύτως την Ιουδαϊκή Βίβλο στα ελληνικά, κατ’ αντιπαράθεσην προ τη χριστιανική πλέον μετάφραση των Ο’.

Γύρω από κάθε «λήμμα» παρατάσσονται ποικίλες ερμηνείες πάνω στο ίδιο βιβλικό κείμενο, προερχόμενες από ένα πλήθος χριστιανών ερμηνευτών που ασχολήθηκαν ευκαιριακά ή υπομνηματικά με τον Ιώβ.

Όνόματα όπως του Ωριγένη, του Διδύμου του Τυφλού, του Ευαγρίου, του Γρηγορίου Νύσσου, του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, του Πολυχρονίου, του Ολυμπιοδώρου, και άλλων ερμηνευτών από το 2^ο ως τον 6^ο αιώνα, επανέρχονται συνεχώς και σχηματίζουν μια αλυσίδα εισαγωγών («προθεωριών») και σχετικών με το εκάστοτε λήμμα ερμηνειών, που βοηθούν τον αναγνώστη του χειρόγραφου να λάβει υπ’ οψιν του περισσότερες της μιας ερμηνευτικές εκδοχές.

Το σύστημα αυτό πολυσυλλεκτικού υπομνηματισμού, γνωστό σήμερα με την ονομασία «ερμηνευτικές Σειρές», εκφράζει χαρακτηριστικά το «συνθετικό» πνεύμα του τόσο παρεξηγημένου κατά τους παρελθόντες αιώνες Βυζαντίου. Ερμηνείες παλαιές και νέες, γνωστών και λιγότερο γνωστών, Ορθοδόξων και «αιρετικών», Ελλήνων και Ανατολικών, ανθρώπων της πρωτεύουσας και επαρχιών, κληρικών και λαϊκών, ανθολογούνται χωρίς διάκριση, και συγκροτούν το δομικό υλικό των «Σειρών». Ερμηνείες κατά γράμμα ή κατ’ αλληγορίαν, ερμηνείες που αναγνωρίζουν στον Ιώβ το αιώνιο σύμβολο της υπομονής, της αρετής και της δικαιοσύνης, το πρότυπο των μεσσιανικών παθών, τον νικητή των καθημερινών πειρασμών, τον γενναίο και ανυπερφάνευτο αγωνιστή ...

Οι Βυζαντινοί πρόγονοι μας έδειξαν μιαν ιδιαίτερη προτίμηση στο είδος αυτό της συλλογής ερμηνειών. Μ’ αυτό δεν εξέφραζαν –νομίζουμε– απλώς την ανεκτικότητα ή το

μεγάθυμο πνεύμα της αυτοκρατορικής ιδεολογίας. Περισσότερο έδειχναν ότι αντιλαμβάνονταν την ανάγκη που έχουν πάντοτε οι ερμηνευτές να ξεκινούν το έργο τους, έχοντας πολλά ερεθίσματα, την ανάγκη να παραπέμπουν με σαφήνεια στις καταγεγραμμένες τάσεις, να κατανοούν ακριβώς το πεδίο που θέλουν να περιγράψουν ή να υπερβούν. Πέρα όμως απ’ αυτήν την ακαδημαϊκή –θα λέγαμε– ανάγκη, υπάρχει η πρόθεση του ερμηνευτή να εισέλθει στο βάθος που κρύβεται στο γράμμα, να παρακάμψει τις όποιες διαχωριστικές γραμμές. Προσπαθεί να δει την ουσία κάτω απ’ αυτό που φαίνεται, την αλήθεια ανεξάρτητη από τα πρόσωπα και τις αδυναμίες τους.

Πίσω, λοιπόν, απ’ τη συμπάθεια των Βυζαντινών στις «Σειρές» δεν υπάρχει μόνον ο σεβασμός προ την παράδοση, προ την πείρα των προγενεστέρων, προ την αντιλεκτική αυθεντία των Πατέρων, υπάρχει, πολὺ περισσότερο, ο σεβασμός στην αλήθεια του άλλου ως προσώπου, σεβασμός ο οποίος μας επιπρέπει να αναγνωρίζουμε στον άλλο την προσωπική του αλήθεια, να κατανοούμε τη δική του εκδοχή, να παραδεχόμαστε σ’ αυτά που λέει το αληθινό, ακόμη κι όταν διαφωνούμε μαζί του σε πράγματα –για μας– θεμελιακά. Αυτήν την ανθρωπολογική αρχή θα άξιζε, ίσως, να κρατησει κανείς απ’ τη βυζαντινή πρακτική της ερμηνείας των Γραφών μέσω «Σειρών».

III. Εκτός, όμως, από κείμενο και ερμηνείες, το σιναϊτικό χειρόγραφο του Ιώβ περιέχει και εικόνες: Είκοσι επάντιμοι γραφημένες παραστάσεις, με στοιχεία κλασικά και συγχρόνως εξπρεσσιονιστικά, με πρότυπα που ανάγονται ήδη στον 4^ο μ.Χ. αιώνα. Οι εν λόγω παραστάσεις καλύπτουν το κυρίως αφηγηματικό μέρος του βιβλίου του Ιώβ, τα πρώτα του δύο διπλαδή κεφάλαια. Άν και πολύ μικρός –συγκριτικά με τον αριθμό των κεφαλαίων– ο αριθμός των μικρογραφιών, αποτελούσε απαραίτητο συμπλήρωμα για ένα επιμελημένο χειρόγραφο όπως ο περγαμηνός κώδικας 3 του Σινά, πόσω μάλλον όταν το ίδιο το βιβλίο του Ιώβ περιείχε υλικό αφηγηματικό για μια ιστορία πολύ δημοφιλή, με άλλους λόγους, υλικό ικανό και άξιο να εξεικονισθεί.

Η Εξωριστή θέση της εικόνας στην ανατολική χριστιανική παράδοση είναι λιγόπολη γνωστή και δεν χρειάζεται –νομίζουμε– εδώ να επαναπονιούθει. Για την ιστορία, εξάλλου, και την τέχνη της βυζαντινής μικρογραφίας έχει πολλαπλός και –θα λέγαμε– ποιητικός ομιλήσει ο αείμνηστος Καθηγητής και συνεργάτης του παρουσιαζομένου έργου Ακαδημαϊκός Γεώργιος Γαλάβαρης, ο οποίος απόρθιμα αποχαιρέτησε τον πλήρη κλαυθμών και πόνων κύριο μας στις 30 Μαρτίου του 2003. Ας είναι η εδώ αναφορά μας ένα μικρό μνημόσυνο!

Αυτό που θα ενδιεφέρει ίσως την ομήγυρη μας περισσότερο, θα πάταν η γενικότερη θέση των βιβλίων, και δη των εικονογραφημένων, στο Βυζάντιο. Η απόκτηση, η δωρεά και η χρήση τέτοιων βιβλίων προϋπέθεταν, αναμφίβολα, ένα υψηλό κοινωνικο-οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο. Πολλές φορές, πάλι, η παραγγελία τους αποτελούσε μέσον προβολής μιας αριστοκρατικής συνείδησης, πραγματικής ή επιθυμητής. Δε γνωρίζουμε, ωστόσο, αν ο παραγγελιόδότης είχε πάντοτε αισθήση της προσπάθειας των ςωγάρων να συνδέουν την αλήθεια των λόγων με το κάλλος της μορφής, τη θεολογική προσπική με την κλασικιστική αναζήτηση. Το βέβαιο είναι ότι οι μικρογραφίες, με την επενέργεια της εναλλαγής των χρωμάτων, καθιστούσαν το χειρόγραφο πιο ελκυστικό, και για τους μη λογίους το περιεχόμενό του πιο παραστατικό. Λίγες ίσως αλλά εντυπωσιακές, οι μικρογραφίες διαιώνιζαν τον κάτοχο μαζί με τον καλλιτέχνη. Ανέδιδαν, όπως αναδίδουν ακόμη, μέσα απ’ τις σελίδες τους έναν αέρα κοσμοπολίτικο, έναν αέρα Βυζαντίου στις πιο όμορφες σπιγμές του.

Αυτόν τον αέρα φαίνεται να ζήλεψε –αρκετούς αιώνες αργότερα– ένας γνωστός Άγγλος φιλέλληνας, ο λόρδος Guilford (1766-1827), ο οποίος εν συνεχεία έγινε και Ορθόδοξος, ιδρυσε δε το α' Ελληνικό Πανεπιστήμιο, την περιφημ Ιόνιο Ακαδημία. Ο γνήσιος τούτος περιηγητής, εποκεπόμενος την Πάτμο (15-Αύγουστο του 1810), είδε τον αντιστοιχο κώδικα του Ιώβ που υπήρχε στην Ι. Μονή Ιωάννου του Θεολόγου (πρόκειται για τον Πατμιακό κώδικα 171, που προέρχεται από τον 7/8ο αιώνα) και τον επεθύμησε όσο τιποτε στον κόσμο: «Ανάμεσα –έγραφε– στα χειρόγραφα, το μόνο που θήθελα να αποκτήσω πραγματικά ήταν ένα βιβλίο του Ιώβ με ωραία εικονογράφηση και ερμηνείες πάνω σε περγαμηνή»⁶.

O Guilford δεν κατόρθωσε ν' αποκτήσει, τελικά, το ίδιο το χειρόγραφο, βρήκε, ωστόσο, αυτό που ανεπίγνωστα διά βίου αναζήτησε. Όπως το βρήκε κι ο Ιώβ, ο οποίος αν και –κατ' ανθρώπον– όλα τα έχασε (περιουσία, όνομα, φίλους, γυναίκα και παιδιά), δεν έχασε τον του, δεν έχασε την πίστη του και την ανθρωπία. Έμεινε αυτός που ήταν! Δεν πρόδωσε τα πιστεύω του, δεν μετέλλαξε τις αξίες του. Παρέμεινε σταθερός, επειδή ήταν πάντοτε ταπεινός. Γι' αυτό μπόρεσε και διατήρησε, σε στιγμές μεγάλης ευτυχίας και σε ώρες μεγάλης δυστυχίας, την εσωτερική του ισορροπία. Δε διαπραγματεύτηκε ποτέ την αγάπη προς τον Κύριο του ούτε ζήτησε αντ' αυτής ή χάριν αυτής να μη γνωρίσει πειρασμό και πόνο, να εξαιρεθεί δηλαδή απ' την κοινή των ανθρώπων μοίρα. Έμαθε να ξεχωρίζει εκείνα που διαρκούν από αυτά που απλώς φαίνονται, και κατόρθωσε να νικήσει το χρόνο, μαζί του νίκησε, χωρίς να το επιδιώξει, τον πόνο και το θάνατο.

Αν εξακολουθείτε να διερωτάσθε για το μήνυμα του Ιώβ σε μια εποχή οαν τη δική μας, αυτός ο ίδιος είναι το μήνυμα, η γενναιότητα και το αγωνιστικό του ήθος. Η απάντησή του, αναλλοίωτη στο πέρασμα των χρόνων, διδάσκει ακόμη την πίστη, την ελπίδα και την αγάπη. Η μαρτυρία του, μαρτυρία ανθρώπου που έφθασε στ' άκρα του πόνου, χωράει σε λίγες μόνον φράσεις, και τούτο είναι του Ιώβ το μυστικό:

«Ο Κύριος είν' Εκείνος που μας έπλασε κι όλα τα δίνει,
κι Αυτός –αν θέλει– πίω τα ζητεί.
Άσ είναι, λοιπόν, τ' όνομά Του,
για τα καλά, για τ' άσχημα,
για όλα, ευλογημένο!».

Παραπομπές:

1. Η παρουσίαση πραγματοποιήθηκε την 19η Νοεμβρίου του 2003, σε ειδική εκδήλωση που διοργάνωσαν η Ιερά Μονή Σινά και η «Γραφίδα Εκδοτική Α.Ε.» στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών.
2. Έκαστος τόμος προλογίζεται από τον αρχιεπίσκοπο Σινά και Ραΐθω κ. Δαμιανό, τον εκδότη Μιχαήλ Νούση και τον Καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεοσαλονίκης Μιλτιάδην Κωνσταντίνου, περιέχει δε τις κάτωθι επιστημονικές εργασίες, στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα αντιστοίχως: α) (+) Γεωργίου Γαλάβαρον, Ομ. Καθηγητού του Πανεπιστημίου McGill Καναδά και Ακαδημαϊκού, «Ιώβ: Ποίημα του πόνου και της ελπίδας» (σελ. 15-38 και 15-36 αντιστοίχως), β) Κωνσταντίνου Ι. Μπελέζου, «Ιώβ: Το πρόσωπο, το βιβλίο και η ερμηνεία του. Ιστορικο-φιλολογική και θεολογική Εισαγωγή» (σελ. 41-94 και 39-86 αντιστοίχως), γ) Ελένης Παπάτη, Δρος Φ., Ερευνήριας της Ακαδημίας Αθηνών, «Περιεχόμενο και περιγραφή του κώδικα» (σελ. 97-108 και 89-101 αντιστοίχως) και «Πλαιογραφική μεταγραφή του κειμένου των Προθεωριών» (σελ. 111-138 και 105-132 αντιστοίχως). Η ελληνική έκδοση κατακλείεται με τη μεταγραφή του ελληνικού κειμένου του βιβλίου του Ιώβ στην τρέχουσα γλώσσα από τον ιερομόναχο π. Ευσέβιο Βίττη (σελ. 141-202).
3. Βλ. Β. Μουστάκη, *Η καρδιά μου γυναι. Απομνημονεύματα, με αναφορές σε σύγχρονα εκκλησιαστικά, πολιτικά, λογοτεχνικά και άλλα πνευματικά πρόσωπα και θέματα*. (Προλεγόμενα - επιστασία Π.Β. Πάσχου) Αθήνα («Αρμός») 1990, σελ. 283.
4. Βλ. Παν. Μπρατσώτου, «Ιώβ», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* (εκδ. Π. Δρανδάκη) 13(1930) 389, Κ. Φριλίγγου, *Ιώβ*. Αθήνα 1931, σελ. 9, Μιχ. Μακράκη, «Η επίδραση του Ιώβ ως “πρόκληπον” στον Φάσοντ του Γκάιτε, με σύντομη αναφορά στην επίδραση αυτή από διαφορετική απόψη ως “επανάληψη” στό ομώνυμο έργο του Κίρκεγκωρ και ως “θεοδικία” στους Αδελφούς Καραμάζοφ του Ντοστογιέφοκι», *Επιπλημονική Επετρίπ Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 34(1999) 121-164.
5. Σημειωτέον ότι ο Ιώβ ήταν ένα από τα συνηνότερα εικονογραφούμενα, κατά τη Βυζαντινή περίοδο, βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, βλ. K. Weitzmann, «The Selection of Texts for Cyclic Illustration in Byzantine Manuscripts», στο: *Byzantine Books and Bookmen*. Washington (Dumbarton Oaks) 1975, σελ. 69-109, 75.
6. Λόρδου Guilford, *Επιστολή 28^{ης} Αυγούστου 1810*, στο: E. Αγγελοχάτη-Τσουκαράκη, *Τα ταῦδια του Λόρδου Guilford στην Ανατολική Μεσόγειο*. Αθήνα (Ακαδημία Αθηνών - Κέντρον Ερεύνων του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού) 2000, σελ. 133.

[Ο κ. Κων. Ι. Μπελέζος είναι Λέκτωρ στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών].

Ο Αρχιεπίσκοπος κ.κ. Χριστόδουλος για τον αντισημιτισμό

Μιλώντας, στις 3 Φεβρουαρίου 2004, στο συνέδριο στρατιωτικών ιερέων του ΝΑΤΟ, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάστος Ελλάδος κ.κ. Χριστόδουλος,

αναφερόμενος στο κύμα οικονομικών μεταναστών που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση, προσδιόρισε τα παρακάτω για τον αντισημιτισμό:

Πιστεύω πως είναι λάθος να μπαίνει στο ίδιο τουσύβαλι ο ιουδαϊκός κόσμος. Πρώτ' α' όλα, είναι ένας λαός που ζει επί αιώνες μαζί μας, εις δικαιώσιν της προφητείας και εντολής του Νώε: «πλατύνατο ο Θεός τα Ιάφεθ και κατοικούστων εν τοις οίκοις του Σην». Δεύτερον, είναι λαός που όχι μόνο μετέχει αλλά και έχει δυναμικά συμβάλει σε όλους τους κλάδους της κουλτούρας μας. Τρίτον, οι Ιουδαίοι δεν είναι θύματα κοινωνικού αποκλεισμού. Ο Ιουδαίος που έρχεται στην Ευρώπη δεν είναι μετανάστης με τον τρόπο και για τους λόγους που είναι οι άλλοι

λαοί. Αποτελεί πια μέρος της κουλτούρας μας, και το βλέπουμε στη λογοτεχνία όλων των ευρωπαϊκών λαών, η θρησκευτική ιδιαιτερότητα των Εβραίων, την οποία δεν επιβάλλουμε εμείς, αλλά το γεγονός ότι ο ιουδαϊσμός είναι αποκλειστική εθνική θυσοκεία.

Τα όποια λοιπόν προβλήματα συνεργασίας έχουμε με Εβραίους, οφείλονται στον αντισημιτισμό. Αν λοιπόν θέλουμε να εμπεδώσουμε περιβάλλοντα συνεργασίας με τους Εβραίους, δεν έχουμε παρά να χτυπήσουμε τον αντισημιτισμό. Αυτό είναι ένα καθήκον μας, ακόμη κι αν δεν υπάρχουν προβλήματα

συνεργασίας. Καταλαβαίνω ότι υπάρχουν πολλοί ανάμεσά μας που νιώθουν σφρόδρη πολιτική αντίθεσην προς την Κυβέρνηση του Ισαΐα, αλλά χωρίς να συνηπόνω τις πολιτικές απόψεις κανενός, επιμένω ότι πρέπει να μάθουμε όλοι ότι οι πολιτικές διαφοροποιήσεις δεν επιτρέπεται να οδηγούν σε φυλετικό μίσος ή έστω προκαταλήψεις. Είναι ευθύνη όλων μας, ευθύνη δική μας, η πάταξη γενικά του ρατσισμού μιας αρρώστιας που καίει τα σπλάχνα του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Εβραιοί Βυρσοδέψες της Θεσσαλονίκης

Με την ευκαιρία της έκθεσης φωτογραφιών του Νίκου Κούκη, που πραγματοποιήθηκε στο Κέντρο Ιστοριας του Δήμου Θεσσαλονίκης, τον Ιούνιο 2000, κυκλοφόρησε ένα λεύκωμα με τα έργα του με την επιμέλεια της Αθανασίας Μπαντίδου. Στο λεύκωμα - με τίτλο «Βυρσοδέψεις της Θεσσαλονίκης» - περιλαμβάνεται εκτενές κείμενο με θέμα «Η κατεργασία και εμπορία δερμάτων στη Θεσσαλονίκη της ζήτης Τουρκοκρατίας και του Μεσοπολέμου» που παρέχει ενδιαφέροντα στοιχεία. Στην εργασία της αυτής, περιλαμβάνονται πολλά ονόματα Εβραίων που ασχολήθηκαν με το αντικείμενο των δερμάτων, και από αυτήν παρουσιάζουμε τα κυριότερα σημεία της:

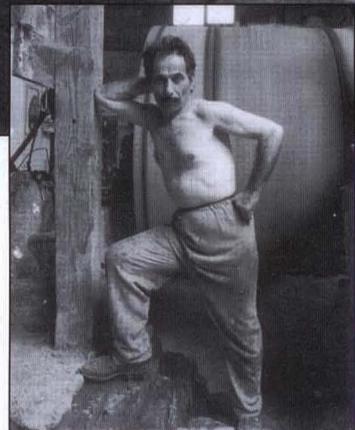
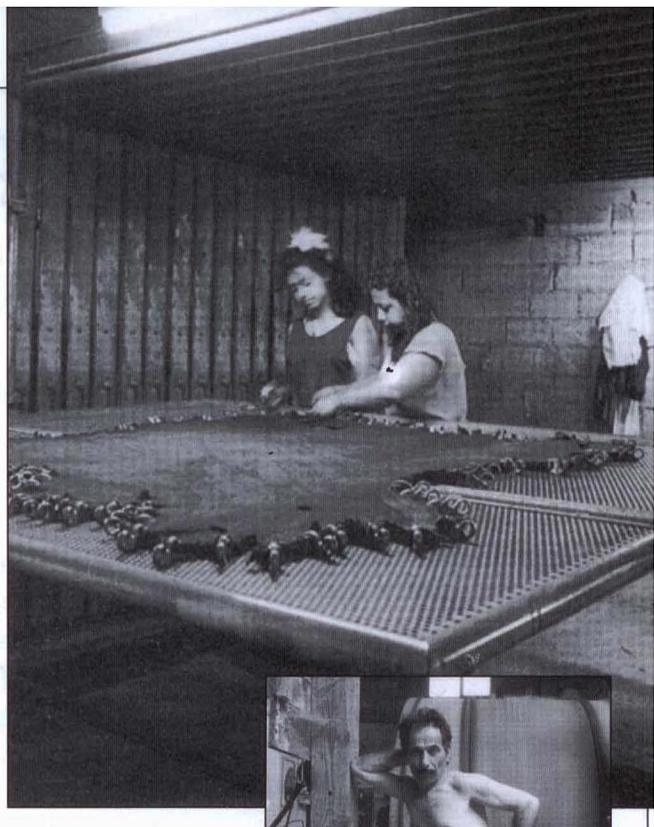
« \sum τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κατοχής, η βυρσοδεψία ασκείται, κυρίως, από το σεφαραδίτικο στοιχείο, ως συνδυασμός εφαρμογής των προηγμένων μεθόδων του Μαγκρέμπι και της μακροτάτης επιποπίου παραδόσων. Μολονότι η εντρύφωση του περιωνύμου διδασκάλου Σαμουήλ της Μεδίν στα προβλήματα του κλάδου, υποδεικνύει τη σημασία του, οι σωζόμενες μαρτυρίες είναι έμμεσες και θεωρητικές.

Σημαντικοί εξαγωγείς του ζήτημαυτού, ενεργοί και μετά την απελευθέρωση, είναι οι Ελ. Φρανσές και Υιός - 1860, Μουσών Ε. Κοέν - 1884, Μωσέ Γκατένιο και Σιά - 1890.

Από το 1900 κλείνουν οι μεσογειακές αγορές και ως εξαγωγείς μεγάλης εμβέλειας δραστηριοποιούνται οι Σαμουέλ Φλωρεντίν, Ιωσήφ Αμήρ και Ισαάκ Μεβοράχ, Δ. Φερνάδεζ, Σ. Σαρφατί, Γουάϊτωλ και Σαλπιέλ, Ισαάκ Ασσέρ, Ζοζέφ Σαλπιέλ, Ι. Σαλώμ, Αβραάμ Εζρατί, Αφοί Χαϊμ Σαλέμ, με κεφάλαιο 100.000, ενώ περίφημος μεσίτης - εμπειρογνόμονας είναι ο Δαβίδ Ιωχανά Σαλπιέλ.

Από το 1913 κύριοι εξαγωγείς της περιόδου αναφέρονται οι Γκατένιο, Ισαάκ Έργας, Ισαάκ Ι. Άντζελ, Γεουδά Αραμά, Ισαάκ Ασσέρ, Σαμπετάϊ Ασσαέλ, Σιών Μπενρουμπή, Ισαάκ Ααρών Γκάβιο, Μωύσ Ιωσήφ Σαλμόνα, Μωύσ Σαρφατί, Κόβο και Άντζελ, Ισούα Αβραάμ, Αβραάμ Γιακούλ, Αβραάμ Μπερναδού Ο.Ε., Μουσών και Γιακό Χ. Κοέν, Ιωσήφ Κούνιο και Σαλβατώρ Ρεβάχ, Σουλιάδης - Ματαράσσο, Σολομών Ι. Σαρφατί, Υιοί Βαρούχ Σαρφατί Ε.Ε., Σαλιέλ και Μεβοράχ, Αβραάμ Λεβή Σιμψή, Χαϊμ Χάγουελ, Δάριο Νεφούση, Δαβίδ Ματ. Μπέζα, Ααρών Γκάβιος και Σιά, Ισαάκ Γ. Φλωρεντίν, Σαλβατώρ Φλωρεντίν, Σολομών Μαΐρ Ματαράσσο.

Ως αξιόλογοι μεσίτες καταγράφονται οι Γεουδά Ελ. Κοέν, ενώ αντιπρόσωπος αναλαμβάνει ο Βαρούχ Χαϊμ

Σαδεκάριος, μετέπειτα ιδιοκτήτης βιοτεχνικής μονάδας.

Οι μεγάλοι εισαγωγείς δερμάτων, των εμπολέμων χρόνων αναφέρονται σε πλειστα παλιά ονόματα αλλά και νέα όπως οι Σαμουήλ Γ. Γενή, Ιωσήφ Μπενιέσσε, Ι. Χανέ και Αλμπέρτο Τένι, Ασσέρ και Σιμψή, Μωύσ Ασσέρ, Σολομών Κοένκα, Σαμπετάϊ Απάες, Μπεν. Αδεζέ και Κόβο, Ζακ Χαϊμ, Υιός Δαβίδ Μπέζα και Σιά, με κεφάλαιο 120.000 δρχ., Γιουδά Αραμά και Δ. Σαλιέλ, Ρισάρ Ιεσσούα Φρανσές, Μωύσ Σαλμόνα, Αβραάμ Λεβή, Μωύσ Χανέν και Λεβή, Αφοί Ματαλών, Σολομών Αλμοσίνιο, Μωύσ Τιάνο.

Στο ίδιο πλαίσιο, οι σημαντικοί οίκοι που εισάγουν, εξιδίων, την απαραίτητη ναφθαλίνη, ενώ ορισμένοι επωμίζονται και τη διακίνηση ειδών υποδηματοποιίας, βρετανικής ή βορειοαμερικανικής προέλευσης και θεωρούνται αξιόλογοι προμηθευτές της επιποπίου αγοράς, αποδεικνύονται κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Μπενίκο και Ισαάκ Δ. Άντζελ, Σαούλ Μπερναδού και Αβραάμ Χ. Αμάρ.

Το 1919 εμφανίζεται συντεχνιακός ισραηλιτικός φορέας διοικούμενος από τον Μωύσ Κοέν. Το 1938 καταγράφονται οι οίκοι Αμάρ και Μεβοράχ.

Στα χρόνια της κατοχής, ο κλάδος δερμάτων θα αντιμετωπίσει τεράστια προβλήματα και οι εργασίες αναστέλλονται. Τον Οκτώβριο του 1932, το στοκ των βυρσοδεψών απογράφεται λεπτομερώς από την αυτόνομη «Υπηρεσία Επιστημού Θεσσαλονίκης», ενώ λίγους μήνες αργότερα οι εβραϊκές επικειρήσεις τίθενται υπό μεσεγγύη.

Για την αντιγραφή Ραφ. Α. Φρεζής

Η Εβραϊκή Παροικία στην Περιότα Ναυπάκτιας

Του κ. ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ta σχετικά με την Εβραϊκή παρουσία στη Ναύπακτο τα εξέθεσε λεπτομερώς ο Ναυπάκτιος ιστορικός Τάκης Χριστόπουλος στη μελέτη του «Η Εβραϊκή Κοινότης Ναυπάκτου», που δημοσιεύθηκε στην Επετηρίδα της Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών, τομ. Α' (1968), σελ. 284 επ. Εξ' άλλου για την εβραϊκή παρουσία στην ίδια πόλη δημοσιεύει στο περιοδικό «Χρονικά» Νοεμβρ.-Δεκ. 2003, σελ. 16, μικρή αναφορά και ο Αργύρης Πετρονάτης με τον τίτλο «Η εβραϊκή παρουσία στη Ναύπακτο την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας». Η μελέτη αυτή κυρίως αναφέρεται στα κτίσματα της εβραϊκής αυτής εγκατάστασης στην ωραία καστρόπολη του ομώνυμου κόλπου (Golfe de Lepanthe – κατά τους Βενετούς).

Περίστα: Βρύση και γούρνα στο Περιβόλι.

Tις παραπάνω ιστορικές διαπιστώσεις θέλω να συμπληρώσω και με το ιστορικό της ύπαρξης και ανάπτυξης άλλης μιας εβραϊκής κοινότητας στα βόρεια των ορίων της σημερινής επαρχίας Ναυπάκτιας που είναι γνωστότερη ως **Κράβαρα**. Ωστόσο, από τους τριάντα περίπου οικισμούς του τμήματος αυτού των Κραβάρων, μόνο στην Κοινότητα Περίστας βλέπουμε εγκατάσταση εβραίων. Η εγκατάσταση αυτή φαίνεται ότι ήταν πυκνή και δρα-

στήρια, τόσο μάλιστα πυκνή που οι σημερινοί Περιστιάνοι αποκαλούνται από τους γυροχωρίτες Εβραιοί και το χωριό τους **Εβραιοχώρι**. Ίσως σ' αυτό να συντέλεσε και η μεγάλη εμπορική δραστηριότητα των κατοίκων, οι οποίοι μετά το 1950 ασχολήθηκαν επιτυχώς με την εμπορία χρυσών αντικειμένων διατηρώντας καταστήματα σ' όλες τις μεγάλες επαρχιακές πόλεις και στην Αθήνα.

Οι Εβραιοί της Περίστας εμπρέουνταν τον μεταξοσκώληκα και είχαν ικανές γνώσεις σπρωτοφοίας. Η Περίστα, με τις χιλιάδες μουριές της, που υπάρχουν και σήμερα, αποτελούσε το σίγουρο υπόβαθρο για την ανάπτυξη της σπουδαίας αυτής λαϊκής οικονομίας.

Οι Εβραιοί, λοιπόν, της Περίστας είχαν χτίσει τα σπίτια τους και τα εργαστήριά τους στη θέση Στενό, που αρχίζει κάτω από τον χώρο της σημερινής πλατείας, προχωρεί και περνάει κάτω από το σημερινό σχολείο, για να καταλήξει στη μεγάλη επίπεδη έκταση (λάκα) που λέγεται Προσόλια, φυτεμένη και τότε και σήμερα με αμπέλια. Εβραιομαχαλάς υπήρχε και στο κέντρο του

χωριού, όπου είναι σήμερα τα Πατιλαϊκά σπίτια, κοντά στη Βρυσούλα.

Σ' όλη την έκταση αυτή, από τη Μεσαριά (μέσον του χωριού) ως τα Προσόλια, βρίσκεται κανείς ακόμα κομμάτια από πόλινα αγγεία (κυρίως από μεγάλα κιούπια λαδιού) και χοντρά κεραμίδια.

Πρόσφατα ανακαλύφθηκε σε ρέμα της Περίστας ένα ορειχάλκινο μικρό σκουτελί (είδος πιάτου) που φέρει ολόγυρα στα χείλη του επιγραφή με εβραϊκούς χαρακτήρες, (του οποίου δεν έγινε ακόμη η ανάγνωση) και ένα μικρό μοσχάρι σε σχήμα μπαλτά μήκους 12 εκ. που χρονιμοποιούσαν οι Περιστιάνοι κάτοικοι (Χριστιανοί και Εβραίοι) για την επεξεργασία κουκουλιών του μεταξοκώληκα. Και τα δύο αυτά ευρήματα έχουν εναποτεθεί στις βιτρίνες του Μουσείου Πλατάνου Ναυπακτίας.

Εβραϊκά τοπωνύμια δεν μαρτυρούνται. Μια οικογένεια απέμεινε μετά την αναχώρηση των Εβραίων που φέρει εβραϊκό όνομα, η οικογένεια Σολωμού, που δεν είναι γνωστό αν εκχριστιανίσθηκε (πράγμα μάλλον απίθανο) ή ονομάστηκε έτσι για τις στενές εμπορικές δοσοληψίες της με τους Περιστιάνους Εβραίους.

Δε γνωρίζουμε πότε εγκαταστάθηκαν οι Εβραίοι στην Περίστα. Πρέπει δε να έφυγαν σταδιακά, εγκαθιστάμενοι άλλοι στη Ναύπακτο και άλλοι στη Θεσσαλία, κυρίως στη Λάρισα, στις παραμονές της επανάστασης του 1821. Η άποκη αυτή ενισχύεται και από την μαρτυρία του Πουκεβίλ, που το 1817 έγραφε πως «καθ' εκάστην η Ναύπακτος ερημώνεται» από τους Εβραίους της. Κι αφού έρημωνόταν η Ναύπακτος που ήταν μεγάλο αστικό κέντρο, τί πρέπει να υποθέσουμε για την ορεινή, ανασφαλή Περίστα των Κραβάρων;

Τα οικονομικά δεδομένα είχαν πλέον ανατραπεί σε βάρος του εμπορικού αυτού λαού και οι εβραίοι Περιστιάνοι έφυγαν σε αναζήτηση συμφερότερων αγορών,

όπως ήταν εκείνες των Θεσσαλικών πόλεων.

Για το πότε έφυγαν οι Εβραίοι από την Περίστα, χρήσιμη μου φαίνεται και η πληροφορία που μου έδωσε ο παππούς μου Κώστας Μιχ. Καγκάνης, ο οποίος γεννήθηκε στην Περίστα το 1871. Μου διηγήθηκε λοιπόν πως το 1890 περίπου, 19άρχοντα παλικάρι, συνάντησε, κατά την άσκηση του πλανόδιου εμπορίου του στη Λάρισα έναν Εβραίο έμπορο ισαμέ 80 χρόνων, που του είπε πως γεννήθηκε στην Περίστα και πως έφυγε από εκεί με τη φαμελιά του μικρός. Αν αφαιρέσουμε τα ογδόντα χρόνια του Εβραίου από το έτος 1890, βρίσκουμε το έτος 1810 που πρέπει να έφυγαν από το χωρίο οι εβραϊοφαμελιές. Μερικών οικογενειών ισως να κράπτε η παραμονή στην Περίστα ως την έναρξη της Επανάστασης. Ακόμα, ο πεπειραμένος εκείνος στα εμπορικά Εβραίος συμβούλεψε τον πρωτόπειρο πλανόδιο εμπορευόμενο νέο πως, αν θέλει να κάνει προκοπή, πρέπει να αποκτήσει στεγασμένο εμπόριο, γιατί οι οικονομικές επιχειρήσεις των πλανόδιων μικροπωλητών «είναι κακό ζανάτ».

Την παράδοση για την εγκατάσταση και εμπορική δραστηριότητα Εβραίων στην ορεινή Περίστα της επαρχίας Ναυπακτίας τη συναντούμε και σ' άλλα γειτονικά χωριά, όπου όταν χολώνονται για την εμπορική προκοπή των Περιστιάνων, τους προσωνυμούν με ευκολία και κακόπτη «Εβραίους» και «χαχάμπδες».

Η κακία να τους μείνει και η προκοπή να συνοδεύει πάντα τους δημιουργικούς Περιστιάνους καθώς και τους απογόνους των Εβραίων συγχωριανών τους.

*[Ο κ. Παπαθανασόπουλος, είναι νομικός, ποιητής, δοκιμογράφος και ιστορικός μελετητής. Έχει συγγράψει μεγάλο αριθμό βιβλίων στους οποίους την πνευματική του δημιουργία. Το παραπάνω κείμενο είναι από το δίτομο βιβλίο του «Περίστα Ναυπακτίας», τόμος α'.]
Για τους Εβραίους της Ναυπάκτου έχουν δημοσιευθεί άρθρα στο περιοδικό μας στο τεύχος 37/αφιέρωμα, 63 και 141/σελ. 18.]*

Μαρτυρία για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης

Ο ΜΙΝΩΣ ΔΟΥΝΙΑΣ υπήρξε κορυφαίος μουσικός κοκριτικός της Ελλάδος. Στο βιβλίο του «Ημερολόγιο Κατοχής» σημειώνει:

«1 Νοεμβρίου 1942. Σήμερα μαθαίνω για τα εξευτελιστικά μαρτύρια που υποφέρουν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης από τους SS του χιτλερικού κόμματος. Όσοι δεν προστήθαν να καταγραφούν και να πάρουν το διακριτικό σήμα που τους στιγματίζει για την καταγωγή τους, οδηγήθηκαν στην πλατεία Ελευ-

θερίας και επί δύο ώρες ακαταπαύστως με ξυλοκοπήματα και ύβρεις αναγκάστηκαν να κάθονται ο-κλαδόν και να σπκώνονται εναλλάξ μέχρι τελείας εξαντλήσεως. Οι περισσότεροι έχασαν τις αισθήσεις τους και μερικοί έπαθαν από συγκοπή. Άλλους πάλι τους υποχρέωσαν να διασχίζουν πάνω και κάτω την τεράστια αυτή πλατεία κυλιόμενοι περιστροφικά κάτω στο χώμα! Μπροσ σε τέτοια δείγματα σαδισμού, σταματά ο νους του ανθρώπου!».

Συμβίωση

Του κ. ΛΕΩΝΙΔΑ ΖΗΣΙΑΔΗ

Οταν, όμως, μιλάς για γυρολόγους, μικροπωλητές και σαματά στους δρόμους, ο νους σου πάει αυτόματα και κατ' ευθείαν στους συμπολίτες μας, τους Εβραίους, που ζούσανε αιώνες σ' αυτή την πόλη και, ξαφνικά, ποιος να το λέγε, χάθηκαν όλοι τους, όταν τους βρήκε η συμφορά της Κατοχής και η ομαδική βάρβαρη εξόντωσή τους.

Οι Εβραίοι ήταν η δεύτερη σε πληθυσμό ράτσα στη Θεσσαλονίκη πριν το '12. Συγκατοικούσε με Τούρκους, Έλληνες, Αρμένιδες, Βούλγαρους, Αρβανίτες, Λεβαντίνους, ώσπου με την προσφυγιά μας γέμισε πάλι με Έλληνες, που ήρθαν συντριπτικά πρώτοι σε πληθυσμό.

Στην εποχή μας ήταν το πιο δραστήριο και ζωντανό στοιχείο της πόλης. Το σήμα κατατεθέν. Δεν υπήρχε εμπόριο, βιομηχανία, μικροεπιχειρηση, μαγαζί και παραμάγαζο, σαράφικο και συναλλαγή, χωρὶς την παράλληλη και ζωντανή παρουσία των Εβραίων. Ήταν μειονότητα. Άλλα μειονότητα με κυριαρχητικούς μικρούς παρουσία.

Η φυλή των Σαλονικιών Εβραίων χωρίζονταν κοινωνικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες, εκ διαμέτρου αντίθετες και ανόμοιες μεταξύ τους. Ήταν οι πλούσιοι μορφωμένοι μεγαλέμποροι, τραπεζίτες ή επιστήμονες, όλοι τους σχεδόν πολύγλωσσοι μεγαλοαστοί, μετρημένοι στα δάκτυλα. Και, παράλληλα, στους εβραιομαχαλάδες και μακριά τους ήταν η πλευράγια, το μεγάλο πλήθος, οι δεκάδες χιλιάδες Εβραίοι της φτωχολογιάς. Οι μεροκαματάρηδες, μικρομαγαζάτορες, μικροέμποροι, γυρολόγοι, χαμάληδες, μεταπράτες, μασουνιέρηδες, θεληματάρηδες, όλοι μικρής ή και μηδενικής μόρφωσης, που αγωνίζονταν όπως κι εμείς για τον «επιούσιον» τρέχοντας πίσω απ' τη δραχμή και κάνοντας του κόσμου τις δουλειές, μακριά, όμως, πάντα απ' το υπαλληλικό.

Μόνη ομοιότητα με την άλλη τάξη των Εβραίων, την αριστοκρατική, είχαν τη θρησκεία και τη γλώσσα τους, παραφθαρμένη ισπανική, κληρονομημένη από τους προγόνους τους, τους Σεφαρνίτη, που έφτασαν σ' αυτή την πόλη, βίαια διωγμένοι από τον Φιλίππο και την Ιο-

βέλα, τη χρονιά που ο Κολόμβος ανακάλυψε την Αμερική. Ο Σουλτάνος τους παραχώρησε άσυλο εδώ στη Θεσσαλονίκη, εξήντα τρία χρόνια μετά την κατάκτηση της, και οι Εβραίοι της Ισπανίας ανταμώσανε εδώ με τους άλλους Εβραίους της διασποράς, τους Ασκεναζίμ, που ήρθαν κι αυτοί διωγμένοι τότε, πριν από είκοσι χρόνια, από τη Βαυαρία κι από άλλες γερμανόφωνες χώρες.

Εβραϊκές, όμως, κοινότητες υπήρχαν στην πόλη μας και από την αρχαιότητα, πριν από τη γέννηση του Χριστού και ξέρουμε ότι το 53 μ.Χ., η Συναγωγή των Εβραίων υποδέχθηκε τον Απόστολο Παύλο, να τον ακούσει τι έχει να τους πει για τη νέα θρησκεία.

Μέσα σ' όλο τον κόσμο που έτρεχε κυνηγώντας το καρβέλι, οι συντοπίτες μας οι Εβραίοι τρέχανε κι αυτοί πρώτοι και καλύτεροι, κάνοντας εκτός των άλλων πολλά χαρακτηριστικά επαγγέλματα. Ήταν οι μεταπράτες της αγοράς, που είχανε ειδικευθεί σε δουλειές του ποδαριού. Αυτοί, που δίνανε το δικό τους τόνο στην αγορά και στις γειτονιές. Μια έβλεπε τον Τζάκο να πουλάει σε καρότσι ροδάκινα «λίγο χτυπημένα, λίγο βαρεμένα», φτηνά, να φάει η φτωχολογιά, που τα διαπραγματεύθηκε από κάποιο καϊκί, πριν τα πετάξουν ανοιχτά στη θάλασσα, και την άλλη, να πουλάει ο ίδιος, υφάσματα «της πυρκαϊάς και της ασφάλειας», που τα απέσπασε από κάποιο στοκ συμπατριώτη του εμπόρου.

Άλλες φορές ο Ντανιέλ διαλαλούσε κάλτσες και φανέλες από τα κατασκεμένα και, ξαφνικά, τον έβλεπε να διαπραγματεύεται παλιά έπιπλα και σκεύη, μαζί με παντζούρια από κατεδάφιση. Πανέξυπνοι, κεφάτοι και μεταρριωμένοι απ' τον πυρετό για το αλισβερίσι, ήταν ατοίδες στο λογαριασμό και οι συναλλαγές τους ήταν, εδώ που τα λέμε, πο τίμες από των δικών μας.

Πιστεύανε ότι είναι ευφυΐα η εντιμότητα στις συναλλαγές σου, ανεξάρτητα από την έμφυτη κλίση τους στο παζάρι, που το εξασκούσαν με μαεστρία και το θεω-

ρούσαν ότι είναι μέσα στο τίμιο εμπορικό παχνίδι. Στα τραγουδιστά τους ολόγκαν, που τα ξεφωνίζανε πρίμο σε γκόντο οι, συνήθως, δυο συνεταίροι, κουνώντας το δάχτυλο προς την κατεύθυνση του εμπορεύματος, ξεκαθαρίζανε μια και καλή την κατάσταση και την κατηγορία του και δεν αφήνανε καμιά αμφιβολία για την ποιότητά του:

Λιγο χτυπημένα λιγο βαρεμένα είναι τα ρουδάκινα πάρε κι απού μένααα...

Σε αντίθεση με κάπι δίκούς μας κουτοπόνηρους, που σου χώνουνε τα σάπια μαζί με τα καλά στη σακούλα και σε καζικώνουνε ύπουλα. Αυτή η διαφορά αντιλήψεων, έχεινε αιτία να ευδοκιμήσουν στην αγορά οι Εβραίοι μικροπωλητές, όπως άλλωστε και οι έμποροι, και να πάρουν το πάνω χέρι, ενώ οι δίκοι μας με τις μικροπονηριές τους, να 'ρχονται δεύτεροι. Με εξαίρεση, βέβαια, τους Καραμαλήδες, που τους είδαν οι Εβραίοι και τρόμαξε το μάτι τους. Τα καρότσια με τους δυο περιστασιακούς Εβραίους συνεταίρους, τριγυρνούσαν και στις γειτονιές, όπου ακουγότανε σε ντουέτο κεφάτο το εμπορικό τους τραγούδι, πρόδρομος των σημερινών μελωδικών σλόγκαν της τηλεόρασης:

*Tzámptα τα βάλαμε
χάρισμα τα βάλαμε
tzámptα τα βάλαμε
για να φάτε κόσμεες.
(ρεφραίν) Τρία δωδεκάμιου πάρτε το χαμπάρι.
τρία δωδεκάμιου πάρτε το χαμπάρι.
(κουπλέ) Τριλάθηκε τ' αφεντικό
και τα δίνει τzámptα (δις)
Είνι της πυρκαϊάς, είνι της ασφάλειας (δις).*

Και δώσ' του ξεφωνπό στις γειτονιές και τα σοκάκια κι οι γυναίκες να σταματούν τη λάτρα και να βγαίνουν με τις ρόμπες και τις μασίές των μαλλιών στο χέρι, να ψωνίσουν απ' τον «τσιφούτη».

Η γενιά μας πρόλαβε να δει και τους πλικιωμένους Εβραίους, ντυμένους με την εθνική τους ενδυμασία. Οι στολές αυτές με τις περιφερόμενες αρχόντισσες και τους παππούδες, ήταν καθημερινό θέαμα.

Οι σχέσεις μας με τους Εβραίους γίνανε καλές και φιλικές, μόνο αφού πέρασαν χρόνια και συνηθίσαμε ο ένας τον άλλον. Όσο να μας ενώσει η δυστυχία, ούτε εμείς ούτε αυτοί βλεπόμασταν με πολύ καλό μάτι. Τους λέγαμε «γιαχουντίδες» και «τσιφούτπδες» κι αυτοί μας λέγανε «λεμοντζίδες».

Κυριαρχησαν οικονομικώς μειονότητα, όπως ήταν στην Τουρκοκρατία, αντούχοσαν με την Ελληνοποίηση της πόλης το '12 και την αύξηση του πληθυσμού μας το '22,

τότε που κατέφθασε κατά χιλιάδες ζωντανός Ελληνοισμός απ' τη Μικρά Ασία και τη Θράκη, κυριαρχησε κι αυτή μειονότητα μέσα στην Τουρκιά και με το μάτι της γαρίδα για «δουλειές».

Οι Εβραίοι, εντυπωσιασμένοι πάντα από καθετή το Ευρωπαϊκό, zήσανε τη συμμαχική απόβαση του '15, τότε που η Θεσσαλονίκη γέμισε μέχρι τα μπούνια από Γάλλους, Άγγλους, Σέρβους, Αλγερινούς, Ινδούς, Μαυριτανούς, δουλέψανε τρελά μαζί τους, τους πούλησαν την Παναγίας τα μάτια κι ότι, πι σκάρτο τους βρισκότανε και γέμισαν τα κεμέρια τους με φράγκα και στερλίνες.

Ρίχνανε λοιπόν περιφρονητικά βλέμματα, συγκρίνοντας εμάς, τα νέα υποανάπτυκτα αφεντικά τους, με τους απαστράπτοντες Ευρωπαίους κι ήταν η κρίση τους όλο χολή και ειρωνεία

Σιγά-σιγά, όμως, με τον καιρό και με την ισοπεδωτική δύναμη της ανάγκης και της φτώχειας, αποδεχθήκαμε ο ένας τον άλλο. Και τα παιδιά της δεύτερης γενιάς, γίναμε συμμαθητές και φίλοι. Πολεμήσαμε μαζί σαν αδέλφια το '40 και το '41. Και στην Αντίσταση, στις πόλεις και στα βουνά, είχαμε πολλούς Εβραίους που αγωνίζονταν μαζί μας, πολεμώντας τον κοινό εχθρό.

Η φυλή των Σαλονικιών Εβραίων έχασε πολλούς στον Πόλεμο του '40. Κι όταν το '43, στην τραγική αυτή χρονιά της Κατοχής, φορτώνανε τα ναζιστικά τέρατα στα τρένα τις δεκάδες χιλιάδες Εβραίους συμπολίτες μας, κινήσαμε γη και ουρανό, κυρίως η Οργάνωσή μας, να τους αποσπάσουμε απ' τα δόντια των δημίων τους, να τους κρύψουμε στα σπίτια μας ή να τους στείλουμε στο βουνό. Θέλεις όμως ο φόβος των αντιποίνων για τις γυναίκες και τα παιδιά τους, θέλεις η ανεξήγητη στάση του Αρχιραβίνου τους, κάποιανε αμήκανοι και παραζαλισμένοι, φορώντας το άστρο του Δαυίδ στο στήθος και αποδέχθηκαν τη μοίρα τους, ελπίζοντας ίσως, ότι θα γλιτώσουν το θάνατο...

Η παρέα μας έκλαψε πολλούς καλούς μας φίλους, που φύγανε και δε γυρίσανε, όπως δε γυρίσανε σχεδόν όλοι οι συμπολίτες μας Εβραίοι. Πολλοί δίκοι μας, παίζοντας το κεφάλι τους, κρύψανε Εβραίους ως το τέλος του πολέμου, αλλάζοντας τα ονόματά τους σε χριστιανικά. Άλλα η προφορά τους ήταν έντονη και υπήρχε καθημερινά ο κίνδυνος από τους χαριέδες και τα καθάρματα τους ταγματασφαλίτες και τους Δαγκουλαίους, που πολλοί απ' αυτούς διετέλεσαν και στο παρελθόν εβραιοφάγοι, μέσα από την όχι και τόσο κωμική οργάνωση των Τριών Έψιλον. Αρκετοί Εβραίοι λάκισαν για το βουνό, και σώθηκαν. Ήταν όμως ελάχιστοι. Ο πληθυσμός τους χάθηκε οριστικά. Άντρες, γυναίκες, παιδιά, βρέφη. Κρίμα.

[Από το βιβλίο αναμνήσεων του κ. Λ. Ζησιάδην: «Θεσσαλονίκη, Όσα Θυμάμαν», Θεσσαλονίκη 1991].

Ο αντισημιτισμός συνιστά απειλή για την Ευρώπη;

Συνέχεια από τη σελ. 2

καιρία να χαραχθεί μία πορεία, μέσα από την οποία θα καταπολεμηθεί ο αντισημιτισμός και θα εκδηλωθεί η τελική επίθεση στην καρδιά του προβλήματος.

ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ, ο πρόεδρος Ζακ Σιράκ, και στην Ιταλία, ο πρωθυπουργός Σιλβίο Μπερλουσκόνι, έκαναν κάποια σημαντικά πρώτα βήματα, με την ίδρυση κυβερνητικών ομάδων δράσης και τη σύσταση διυπουργικών επιτροπών, οι οποίες έχουν αναλάβει την υποχρέωση να αποτιμήσουν το μέγεθος του προβλήματος και να προτείνουν τη λήψη μέτρων με στόχο την εξάλειψη του αντισημιτισμού.

ΤΑ ΜΕΤΡΑ αυτά μπορούν να παραδειγματίσουν τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, κάτι το οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει σε έναν υπερθικό συντονισμό σε επίπεδο υπουργών. Τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρέπει, δίκως άλλη χρονοτριβή, να ξεκινήσουν τις διαδικασίες για την επίτευξη του συντονισμού αυτού.

ΑΥΤΗ είναι η κατάλληλη συγκυρία κατά την οποία οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις πρέπει να αναλάβουν τις ευθύνες τους. Για να το πράξουν, χρειάζεται η καταδίκη του αντισημιτισμού να είναι απεριφραστή, δημόσια και καθολική. Από την άποψη αυτή, το Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο συντονίζει την ανάλυψη μίας διεθνούς εκστρατείας με στόχο την έγκριση απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ –έπειτα από πρόταση την οποία υπέβαλε η Ιρλανδία– με την οποία θα καταδικάζεται ο αντισημιτισμός.

ΜΟΛΙΣ τον Ιανουάριο, στη διάρκεια συνάντησης του

με το προεδρείο του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συμβουλίου, ο Μπέρτι Αχέρν, πρωθυπουργός της Ιρλανδίας ο οποίος ασκεί καθήκοντα προέδρου της ΕΕ για το τρέχον εξάμηνο, επαναβεβαίωσε την υποστήριξή του για την υιοθέτηση του ψηφίσματος από τον ΟΗΕ. Η εν λόγω απόφαση θα τονίζει, απλώς, ότι ο αντισημιτισμός είναι απολύτως απαράδεκτος.

Η ΕΓΚΡΙΣΗ της συγκεκριμένης απόφασης έχει ιδιαίτερο συμβολικό χαρακτήρα.

ΤΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ κάποτε τελειώνουν, αλλά όχι και οι φιλόδοξοι στόχοι τους οποίους θέτουν. Αυτό το οποίο απαιτείται είναι η καθιέρωση του διαλόγου ανάμεσα στις εβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης και την Κομισιόν. Εμείς προτείνουμε τη συγκρότηση μιας επιτροπής ελέγχου η οποία θα επωμιστεί την ευθύνη της υποβολής εκθέσεων για τις υφιστάμενες και τις αναδυόμενες τάσεις αντισημιτισμού στη Γηραιά Ήπειρο.

ΒΕΒΑΙΩΣ, είναι αλήθεια πως το πρόβλημα του αντισημιτισμού ζητεί μιαν απλή απάντηση. Άλλα, εντέλει, οι νοοτροπίες είναι εκείνες οι οποίες κάνουν τη διαφορά. Όσο το Ισραήλ –και όχι ο αντισημιτισμός– θα δαιμονοποιείται, οι νοοτροπίες αυτές δεν πρόκειται να αλλάξουν.

[Στις 19 Φεβρουαρίου 2004, ομάδα κορυφαίων προσωπικοτήτων των δημοσίου βίου και των μεγαλύτερων μονοθεϊστικών θρησκειών στον πλανήτη συναντήθηκε στις Βρυξέλλες για να συζητήσει ένα εξαιρετικά ενανθρωπικό και πολύπλοκο ζήτημα, το οποίο προκαλεί αμυχανία στους περισσότερους και σε άλλους βαθύ πόνο και θλίψη: το θέμα του αντισημιτισμού στην Ευρώπη. Οι παραπάνω απόγειες κορυφαίων Εβραίων αναφέρονται σ' αυτό το σεμινάριο].

Η ΕΣΣΔ και το Ολοκαύτωμα

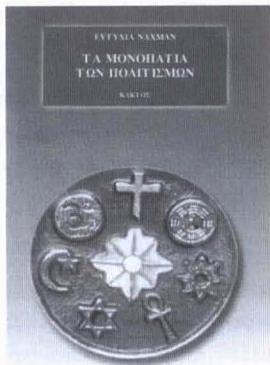
Ο σοβιετικός στρατηγός Vassili Yakovlevitch Petrenko (γεννημένος το 1912) πάταν επικεφαλής των τεσσάρων στρατιωτικών τμημάτων που απελευθέρωσαν, το 1945, το στρατόπεδο του Αουσβίτς. Τελευταία δημοσιεύτηκε στη Γαλλία, μεταφρασμένο, το βιβλίο του: "Avant et Après Auschwitz". Το βιβλίο αυτό συνοδεύεται από μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη των Ilya Altman και Claudio Ingerflom, με τίτλο "Le Kremlin et l'Holocauste, 1933-2001" (έκδοση Flammarion). Από το βιβλίο "Το Κρεμλίνο και το Ολοκαύτωμα, 1933-2001" προκύπτει ότι, αν η Δύση έχει μέρος ευθύνης επειδή δεν δέχθηκε στα εδάφη της τους καταδιωκόμενους από τους Nazi Εβραίους, όπως επίσης επειδή εμπόδισε τη μετάβαση τους στην Παλαιστίνη, την ίδια ευθύνη έχει και η σοβιετική Ένωση που απέρριψε την πρόταση του Χίτλερ, το 1940, να δεχτεί τους Εβραίους της Πολωνίας και της Γερμανίας. Η ΕΣΣΔ δέχτηκε

μόνον transito ένα μικρό μέρος Εβραίων των Βαλτικών χωρών που εγκαταστάθηκαν στην Ιαπωνία.

'Οσο για την Εβραϊκή Αντιφασιστική Επιτροπή, που ιδρύθηκε υπό την αιγίδα του Στάλιν, στην ΕΣΣΔ υπήρξε ένα εργαλείο για την περίοδο του πολέμου, με προκαθορισμένη ημερομηνία λήξεως. Έτοι, κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και στη μεταπολεμική περίοδο, ο αντισημιτισμός του ρωσικού λαού έπαιξε ένα καταστροφικό ρόλο που υποβοήθησε τις αντιεβραϊκές ενέργειες των σοβιετικών αρχών. Μετά τη μάχη του Στάλιγκραντ η σιγή οκέπασε τη μεγάλη σφαγή των Εβραίων από τους Nazi. Είδα ο ίδιος στο Αουσβίτς την τατια που γύρισαν οι σοβιετικοί απελευθερωτές για το στρατόπεδο: η λέξη Εβραίος δεν αναφέρεται πουθενά!

Pierre Vidal - Naquet
"Monde", 19.7.2002

Βιβλίο

ΕΥΤΥΧΙΑΣ ΝΑΧΜΑΝ Τα μονοπάτια των πολιτισμών (Athīna: Kάκτος, 2004)

Από τα κρεματόρια του Άουσβιτς, για πολλούς συγχρόνους μας με κάποιο τρόπο επιβεβαιώθηκε πως το τέλος του ανθρώπου και του πολιτισμού είναι η απώλεια, ο χαμός.

Για ανθρώπους, όμως, όπως η Ευτυχία Νάχμαν, που έζησε στο πετσί της αυτή την απέραντη δοκιμασία, βγήκε κάτι τελείως διαφορετικό: Η ανάγκη προσέγγισης και συνεννόσης μεταξύ των ανθρώπων.

Αυτό διαμορφώθηκε ως το κεντρικό μήνυμα του βιβλίου της περί των μεγάλων θρησκειών. Επιδιώκει να δειξει –και το πετυχαίνει– ότι οι μεγάλες θρησκείες, πέρα από τις μεταξύ τους διαφορές, έχουν πάρα πολλά κοινά, που, αναδεικνύομενα, μας κάνουν να νιώθουμε αρκετά κοντά ο ένας με τον άλλο.

Η Ευτυχία Νάχμαν έ-

ζνει τη διαφορετικότητα κατά βάναυσο τρόπο. Αυτό όμως το βίωμά της κατέληξε να την οδηγήσει στην έρευνα και την αποδοχή παραγόντων που μας ενώνουν στη ζωή, δεν μας χωρίζουν. Ανέλαβε επιστημονικά να αναδειξει στο βιβλίο της τις σπουδαίες κοινές παραδόσεις που ενώνουν τις μεγάλες θρησκείες, δεν τις διαιρούν. Αυτό αναδειχθηκε, όχι μόνο με την ευρυμάθειά της, αλλά και με μια εξαιρετική συνθετική ικανότητα και με μια χάρη που είναι πολύ σπάνια στο είδος αυτών των βιβλίων.

Το βιβλίο της αποπονέι επιστημονικότητα, χαρτωμένη γραφή και ευαισθησία.

Για όποιον θέλει να μελετήσει τις διαφορές μεταξύ των μεγάλων θρησκειών, υπάρχει εκτεταμένη σχολική βιβλιογραφία. Σε όποιον όμως θέλει να διαπιστώσει τα συγγενικά μεταξύ των στοιχείων, εγώ θα συνιστούσα το παρόν βιβλίο, που ξεκινάει από κάτι αυτονόητο το οποίο συνάντησε λησμονείται: Σίγουρα οι άνθρωποι έχουν μεταξύ τους διαφορές. Υπάρχει όμως και κάποιος κοινός παρονομαστής, ένας κοινός ανθρώπινος πυρήνας.

**Σάββας Αγουριδηνς,
Καθηγητής Παν/μίου
Αθηνών**

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗ Στα ναζιστικά στρατόπεδα (Athīna: Ιωλκός, 2003)

Στο βιβλίο αυτό παρακολουθούμε, δια μέσου της αφή-

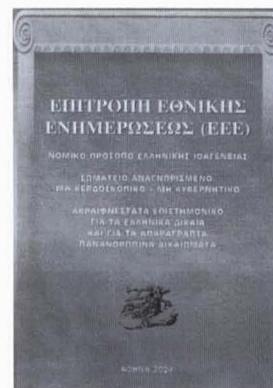

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗ
ΣΤΑ ΝΑΖΙΣΤΙΚΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ
Η φρίγια των Νο 114016 KRGEF

τικό αλλά και με ποικιλία ενδιαφερόντων, ο κ. N. Σταθάκης στο παρόν βιβλίο παρουσιάζει στοιχεία ενδιαφερόντων απομνημονευμάτων πάνω σε πρόσωπα και καταστάσεις. Σε ειδικό κεφάλαιο, με τίτλο

«Ισραήλ» αναφέρεται στα εκεί ταξιδιά του καθώς και στην επιτυχή θητεία του ως πρόεδρος του Συνδέσμου Ελλάς-Ισραήλ.

Το λιτό και πυκνό κείμενο αποτελεί μια από τις ελάχιστες μαρτυρίες των Ελλήνων που έζησαν τα κατιλερικά στρατόπεδα, και μας καθηλώνει η λεπτομερειακή περιγραφή της καθημερινής πάλης των ομήρων με το θάνατο, που εδώ έχει τη μορφή της εξάντλησης από το μαρτύριο της καταναγκαστικής εργασίας και της αστίας.

Στις σελίδες 152-153 και 175 γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στους Εβραίους κρατούμενους στο στρατόπεδο.

N.A. ΣΤΑΘΑΚΗ Πορτραίτα (Athīna: I. Σιδέρης, 2001)

Πολυγραφότατος, ασχολούμενος με ιστορικά θέματα που αφορούν κυρίως το Πολεμικό Ναυ-

* Επιτροπής Εθνικής Ενημερώσεως (Ε.Ε.Ε.):
Δελτίο Δραστηριότητας
(Athīna, 2004).

Περιέχεται το ιστορικό της ιδρύσεως της Ε.Ε.Ε., οι δυσκολίες που αντιμετώπισε στην ανάπτυξη του εθνικού έργου της, οι ενέργειες και τα ειδικά μελετήματα του νυν προέδρου της, του γνωστού πνευματικού ανθρώπου Βαλκανιολόγου κ. Αχ. Λαζάρου.

Η Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος για τους θρησκευτικούς ύμνους του χριστιανικού Πάσχα

Σε απάντηση δημοσιευμάτων της εφημερίδας «Ορθόδοξος Τύπος» σχετικά με τους χριστιανικούς ύμνους κατά το Πάσχα, ο Επίσκοπος Φαναρίου κ. Αγαθάγγελος, Γενικός Διευθυντής της Αποστολικής Διακονίας, απέστειλε προς τη διεύθυνση της εφημερίδας την παρακάτω επιστολή. Η επιστολή αυτή δημοσιεύθηκε στα φύλλα της 25ης Ιουλίου και της 1ης Αυγούστου 2003 της εφημερίδας. Αναδημοσιεύουμε πληροφοριακά το πλήρες κείμενο της απαντήσεως με τη σημείωση ότι δεν υπεισερχόμαστε στο όλο κείμενο αλλά μόνον στα σημεία εκείνα που αφορούν τον Εβραϊσμό:

Κύριε Διευθυντά,

Βαθύτατη λύπη προξένουσαν και σε εμέ και στους εργαζομένους στην Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος τα γραφόμενα στο τελευταίο τμήμα του κυρίου ἀρθρου της εφημερίδος σας «Ορθόδοξος Τύπος» (αρ. φύλ. 1510/27.6.2003, σελ. 5) υπό τον τίτλο «Ψηλαφώμεν εβραϊκήν χείρα... Απαράδεκτοι παρεμβάσεις και λαθροχειρία υπό των Εβραίων». Διεξελθών τούτο διαπίστωσα ότι γίνεται πρωτοφανής και ανεπίτρεπτη προσπάθεια συσχετίσεως των διαλαμβανομένων στην ελληνική και ευρωπαϊκή πολιτική σκοπού με τις εκδόσεις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος. Το δε δημοσίευμα βρίθει πληθώρας ανακριβών και εσφαλμένων θέσεων, που με κάνουν να σημειώσω τα κάτωθι προς αποκατάσταση της αληθείας.

1. Η Αποστολική Διακονία αποτελεί τον επίσημο εκκλησιαστικό οργανισμό, που τελεί υπό την εποπεία της Ιερᾶς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Και καθώς η Εκκλησία αποβλέπει και προσεύχεται «υπέρ της του κόσμου ωντὸς και σωτηρίας», έτσι κι η Αποστολική Διακονία σκοπεύει με τις ποικίλες δραστηριότητές της, πρωτίστως δε εκδοτικές και συνάμα ιεραποστολικές, στην όσο το δυνατό μεγαλύτερη στήριξη και πληρέστερη ενίσχυση του κάθε ανθρώπου, που ζει, κινείται μέσα στον αγιαστικό χώρο της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

2. Πρωταρχικό μέλημα της Αποστολικής Διακονίας πάντα και είναι η έκδοση και κυκλοφορία του ιερού κειμένου της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, των λειτουργικών βιβλίων, καθώς και των πατερικών κειμένων. Με αυτή τη βιβλική, λειτουργική και πατερική παρακαταθήκη πορεύεται αταλάντευτα επί εξήντα και πλέον ἑπτά, διαπρούσα ταύτη πανθομολογούμένων αναλλοίωτη και απαραχάρακτη. Πώς και πού, λοιπόν, κ. Διευθυντά «ψηλαφείτε εβραϊκήν χείρα»; Πώς τολμάτε ανερυθρίστως «προς το παρόν περὶ Εβραίων ἄρθρον» να εμπλέξετε και την αγιοπνευματική βιβλικοπατερική παράδοση της Εκκλησίας, φορέας και εκφραστής της οποίας είναι πέρα όλων των άλλων κι η Αποστολική Διακονία;

3. Ας έλθουμε ειδικότερα στο θέμα του «Επιταφίου θρίνου». Λόγοι ασκήσεως αντικειμενικής κριτικής επιβάλλουν να μη υποκύψετε ούτε να αγνοείτε τα πράγματα. Οφείλατε να σημειώσετε ευθαρσώς urbi et orbi ότι άπαντα τα μεγαλυνάρια παραθέτονται στις κυκλοφορούμενες υπό της Αποστολικής Διακονίας εκδόσεις και δεν παραλείπεται κανένα. Πού βλέπετε την «λαθροχειρία», κ. Διευ-

θυντά; Γιατί παραπλανάτε τους αναγνώστες σας; Γιατί αναληθέστατα γράφετε: «Ιδού τι ακριβώς παραλείπεται, λογοκριτικώ τω τρόπῳ»; Ας γνωρίζουν οι αγαπητοί αναγνώστες σας ότι ουδέν μεγαλυνάριο (εγκώμιο) του Ὁρθρου του Αγίου και Μεγάλου Σαββάτου παραλείπεται από τις σημειώνες λειπουργικές εκδόσεις της Αποστολικής Διακονίας.

4. Αναφέρεστε, αρχικώς, στην έκδοση του «Επιταφίου θρίνου». Πρόκειται περὶ παλαιού, τευχιδίου θείας λατρείας, σχήματος τοέπις με 64 σελίδες, το οποίο πρωτεκδόθηκε κατά το έτος 1982 και γνώρισε αλλεπάλληλες ανατυπώσεις μέχρι το έτος 1997. Έκτοτε αυτό δεν ανατυπώθηκε, διότι αντικαταστάθηκε από το πληρέστερο, δικρωματικό και με νέα στοιχειοθεσία εγκόλπιο θείας λατρείας υπό τον τίτλο: «Η Ακολούθια του Επιταφίου θρίνου, ἥτοι ο Ὁρθρος του Αγίου και Μεγάλου Σαββάτου, το πρωτότυπο κείμενο με μετάφραση του ὄμοι. Καθηγ. Ανδρέα Θεοδόρου» (Α' έκδ. 1997, σελίδες 160). Οφείλατε, κ. Διευθυντά, να γνωρίζετε τούτη την έκδοση, που σήμερα κυκλοφορεί, στην οποία επαναλαμβάνω παραθέτονται άπαντα τα μεγαλυνάρια χωρίς να παραλείπεται ουδέν. Επίσης, στο παρόν εγκόλπιο δεν υπάρχει ουδεμία υποσημείωση περὶ των μεγαλυναρίων. Πού βρίσκεται, λοιπόν, η «περιέργος και ύποπτος... ή διδομένη δια μικρών γραμμάτων, εξήγησις»; Πού βρίσκεται το «μέγα θέμα ουσίας»; Πού βλέπετε «λαθροχειρία υπό των Εβραίων»;

Δικαίως οι αναγνώστες σας θα πουν το «φρίξον ἡλιε», για τη φανατισμένη επικριτικά όσο και προχειρόλογη γραφή σας!

5. Επίσης, κατά το επόμενον έτος 1998 κυκλοφόρησε το ογκώδες βιβλίο του ανωτέρου Ομοτ. Καθηγητού υπό τον τίτλο: «Προς το εκουσίον πάθος. Ερμηνευτικό σχόλιο στην υμνογραφία της Μεγάλης Εβδομάδος», όπου στις σελίδες 368 - 408 καταγράφονται, επαναλαμβάνω, άπαντα τα μεγαλυνάρια, μεταφράζονται και σχολίαζονται. Πού βλέπετε, κ. Διευθυντά, «ύποπτες εξηγήσεις»; Πού είναι το «μέγα θέμα ουσίας»; Πού είναι η «λαθροχειρία»; Όμως, για αυτή την επιθετική μανία σας ταιριάζει να ειπωθεί από τους αναγνώστες η γνωστή ρήση του Λουκιανού, «άνθρακες ο θησαυρός πέφηνε»!

6. Επιπροσθέτως, οφείλατε να γνωρίζετε ότι στο από χρόνια καθηρωμένο πλέον λειπουργικό βιβλίο «Τριώδιον» ουδεμία υφίσταται υποσημείωση ή «εξήγηση», για τα μεγαλυνάρια του Επιταφίου θρίνου, τόσο στην έκδοση του μεγάλου σχήματος (έκδ. Γ' 2001, σελ. 457 - 468) όσο και στην του μεσαίου σχήματος (έκδ. Α' 1994, σελ. 954 - 975). Πού βρίσκεται επομένως, κ. Διευθυντά, το «μέγα θέμα

ουσίας»; Πού βλέπετε «λαθροχειρία»; Όμως, ο απροκατάληπτος αναγνώστης βλέπει την εκτρωματική παραποίηση της αλήθειας που κάνετε.

7. Και ερχόμαστε τώρα στις ειδικές λειτουργικές εκδόσεις της «Αγίας και Μεγάλης Εβδομάδος» υπό την Αποστολική Διακονία. Σημειώνετε στο άρθρο οις εσφαλμένως ότι «εις παλαιότερα εκδόσεις δεν υπήρχον αι οδηγίαι, αι οποιαι παρέχονται τώρα» (σελ. 5), στην έκδοση του έτους 1975. Οφείλατε να γνωρίζετε ότι η έκδοση «Αγία και Μεγάλη Εβδομάδας», κατά την έκδοσην του Οικουμενικού Πατριαρχείου» πρωτοκυκλοφόρησε υπό την Αποστολική Διακονίας κατά το έτος 1953. Σε εκείνη την έκδοση υπήρχε πάντη η εξής υποσημείωση: Παραθέτομεν εντάθη τα υπό την Ιερά Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος εγκριθέντα εγκώμια, 33 εκάστης των τριών στάσεων «έκτος του Δόξα, και νυν, ως ταύτα εταξινομήθηκαν και διωρθώθηκαν υπό των Σεβ.Μητροπολίτου Κιτρους Κωνσταντίνου και Εμμ. Φαρλέκα, πρωτονατορίου (sic) της Αρχιεπισκοπής Αθηνών» (σελ. 241). Η ίδια υποσημείωση επαναλαμβάνεται και στην Β' έκδ. (1958), με την προσθήκη των λέξεων «αειμνήστων» (Μητροπολίτου) και «Ιεράς» (Αρχιεπισκοπής) και τη διόρθωση της λέξεως «Πρωτονοταρίου» (σελ. 243). Αμφισβητείτε, κ. Διευθυντά, την επιλογή των εγκωμίων υπό την Ιερά Συνόδου ή μάτιας αμφισβητείτε την εγκυρότητα της διατυπώσεως; «Ω..., πις υμάς εβάσκανε τη αληθεία μη πειθεσθε»; (Γαλ. γ' 1).

8. Φάίνεται, όμως, ότι το απαράδεκτο γεγονός της νοοτρήσ προκαταλήψεως και της πλήρους αγνοίας σας οδήγησαν όντως σε μυθοπλασίες. Πώς είναι δυνατόν αφ' ενός μεν να αγνοείτε τη νέα επιμελημένη έκδοση της «Αγίας και Μεγάλης Εβδομάδος» υπό την Αποστολική Διακονίας (Α' έκδ. 1985, Β' 1990, Γ' 1997, Δ' 1999 με νέα στοιχειοθεσία) κι αφ' ετέρου να ενεργείτε μανιώδη επίθεση κατά την Αποστολική Διακονία δίκιν μεγάλου ιεροεξεταστού; Αναφέρεστε στην παλαιά έκδοση του 1975, αγνοώντας τη νεότερη με την αλλεπάλληλες ανατυπώσεις της, που αποβλέπουν στη βελτίωση του κειμένου των προηγουμένων εκδόσεων; Καταμάθετε, λοιπόν, ότι σε αυτή την έκδοση ο Πρωτοπρεσβύτερος π. Κωνσταντίνος Παπαγιάννης, έχων την επμέλεια του κειμένου, αναφέρεται εκτενώς στο «πλέον δυσεπίλυτον εκ των προβλημάτων των ακολουθιών της Μ. Εβδομάδος», στα εγκώμια του Μεγ. Σαββάτου (Δ' έκδ. 1999, σελ. 14-15). Αρκεί τούτο μόνο να σημειωθεί εδώ, παραθέτονται επαναλαμβάνω- ἀπαντά τα μεγαλούντια χωρίς να παραλείπεται ουδέν. Ενώ οι παλαιότερες εκδόσεις παρέθεταν μόνον την υπό την Ιερά Συνόδου επιλογή των εγκωμίων, σήμερα παραθέτονται ἀπαντά, σημειούμενα «δι' ερυθρού αρχιγράμματος τα υπό του Φαρλέκα επιλεγόντα» (σελ. 15). Το ίδιο συμβαίνει και στην αντίστοιχη έκδοση μικροτέρου σχήματος της «Αγίας και Μεγάλης Εβδομάδος» υπό την Αποστολική Διακονίας (Ε' έκδ. 2002, σελ. 340), όσο και στο εγκόλπιο «Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάδα» (Δ' 2000, σελ. 499).

9. Ακόμη κι αν οι εκδόσεις της Αποστολικής Διακονίας αποτελούν, για οις τεττα incognita, καθένας - με την απλή λογική - που μετέχει στην Ακολουθία του Επιταφίου θρίνου γνωρίζει ότι τα μεγαλούντια προς «τον Δεσπότην ημών» ανέρχονται σε μεγάλο αριθμό, που υπερβαίνει τα 170 (Α' Στάσις 73, Β' Στάσις 60 και Γ' Στάσις 46). Σε ποιους Ιερούς ενοριακούς ναούς σήμερα, κ. Διευθυντά, ψάλλονται ἀπαντά τα εγκώμια; Δεν γνωρίζετε ότι λόγω του περιορισμένου χρόνου και της ακολουθοσημένων «μετά πομπής εξόδου και περιφοράς του Επιταφίου» γίνεται -κατά κανόνα- επιλογή των εγκωμίων; Δεν γνωρίζετε ότι πολλοί ναοί - τουλάχιστον των Αθηνών - διανέμουν στους πιστούς την ήμερα εκείνη σε φωτοαντίγραφα επιλογή εγκωμίων, για συμμετοχή του πιστού λάου και αποφυγή συχύσεως; Δεν γνωρίζετε ότι ορισμένα εγκώμια παρουσιάζουν ρυθμικές ανωμαλίες και έτοι αποφεύγονται να ψάλλονται; Ως εκ τούτου, γιατί στρέφετε με

βαθειλκή αλαζονεία εναντίον της απλής υποσημειώσεως, της «χάριν συντομίας» επιλογής ορισμένου αριθμού, ώστε να ψάλλονται αυτά κατά σειρά αριθμού, ώστε να ψάλλονται αυτά κατά σειρά και με τάξη, αποφεύγοντας την κατά την τελευταία στιγμή φευγαλέα ή αυθαίρετη επί του αναλογίου επιλογή των εγκωμίων από τους ιεροψάλτες;

10. Επιπλέον, οφείλετε να γνωρίζετε ότι οι Ορθόδοξοι με τη εγκώμια που ψάλλουν κατά το εσπέρα της Μεγάλης Παρασκευής «μεγαλύνουν και τιμούν την ταφή και τη πάθη» του Ιησού Χριστού. Αναφέρονται οι πιστοί με ιεροπρεπή συγκίνηση και άσματα μυστικής κατανύξεως στον «ωραίον κάλλει, παρά πάντας βροτούς», στον υπέροχο Νεκρό τους. «Τι άλλο μπορούν να κάνουν; Υμνούν Αυτόν, που νεκρώθηκε κι ενταφιάστηκε, για να zήσουν αυτοί ελεύθεροι τη ζωή του Θεού, που πήγασε από την ένδοξη Ανάστασή του» (Καθηγ. Ανδρέας Θεοδώρου). Γιατί, λοιπόν, καταφέρεστε εναντίον αυτής της Χριστοκεντρικής επιλογής εγκωμίων;

11. Τοσούστον άγευστος εκκλησιαστικής εμπειρίας είστε, κ. Διευθυντά, ώστε να αγνοείτε ότι η εκκλησιαστική προσευχητική γλώσσα, η λειτουργική γλώσσα, είναι η «γλώσσα της θεοδοξολογίας» (π. Ιουστίνος Πόποβιτς); Γιατί «καταγγέλλετε μέγα και πολύπτυχον σκάνδαλον»; Τις ήμερες κατά τις οποίες «Η Εκκλησία μας βιώνει το λυτρωτικό δόγμα της, γιορτάζει την πλήρωση της θείας περί τον άνθρωπον οικονομίας και συμμετέχει μυστικά στο σωτήριο πάθος του Χριστού, που κατηργούσε το θάνατο και άνοιξε το δρόμο προς την ουρανία Βασιλεία», ειδικότερα την ιερά στιγμή του Επιταφίου, προτιμάτε να αφήσουμε τη «γλώσσα της θεοδοξολογίας», να μη μεγαλύνουμε «τον Ζωοδότην, τον Φωτουργόν, τον Κοσμήτορα πάντων», αλλά να καλλιεργούμε την κακία για το «σκολιώτατον γένος Εβραίων»;

12. Υπό το πρίσμα της εκκλησιαστικής και θεολογικής θεωρίσεως του Επιταφίου θρίνου, δεδομένου του περιορισμένου χρόνου, ορθώς συνέστησε η Ιερά Σύνοδος να ψάλλεται επιλογή εγκωμίων, τα αναφερόμενα στην ταφή και τη πάθη του Σωτήρος Χριστού, συμφώνως με το μεγαλυνάριο: «Θρίνον ιερόν, δεύτε άσωμεν Χριστώ θανόντι, ως αι Μυροφόροι γυναίκες πριν...» (Β' Στάση). Τούτο ουδόλως παραβλέπει και ουδεὶς παραγνωρίζει την ιστορική βάση και τον προφανή ρόλο του ιουδαϊκού λαού κατά τα γεγονότα των παθών του Κυρίου. «Των θεοκόσιων ο εσμός, Ιουδαίων έθνος το άνομον...» (Τροπάριο μακαριστών όρθρου Μεγάλης Παρασκευής), «λαός δυσσεβής και παράνομος» (Ιδιόμελο όρθρου Μεγάλης Παρασκευής) και άλλα παρόμοια τροπάρια σκιαγραφούν την αρντική και θεοκτόνο στάση των τότε ιουδαίων αρχόντων και λαού, την αντιιουδαϊκή πολεμική, η οποία «στη διάρκεια της πρώιμης και μέσης βυζαντινής περιόδου εξελίσσεται σε έναν από τους κοινότερους ρπτορικούς τόπους και συχνά χρησιμοποιείται με τρόπο συμβολικό» (Ω γλυκύ μου έφα, ο Επιτάφιος θρίνος, Αθήνα 2001, σελ. 90 πρβλ. και την περίπτωση του Ιούδα).

13. Η με ορθόδοξα θεολογικά κριτήρια επιλογή ορισμένων μεγαλυναρίων κατά τη Μεγάλη Παρασκευή συνιστά, για σας κ. Διευθυντά, «μέγα και πολύπτυχον σκάνδαλον»(!) συνιστά η επιλογή αναγνωσμάτων του Εσπερινού του Μεγάλου Σαββάτου (που τελείται το πρωί); Σε ποιους ενοριακούς ναούς σήμερα, κ. Διευθυντά, αναγινώσκονται ἀπαντά τα δεκαπέντε εκτενή βιβλικά κείμενα; Μήπως κι εδώ η απλή υποσημειώση ώστε να αναγινώσκονται στις Ενορίες τα Α', Δ', και ΙΕ' (Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάδα, Δ' έκδ. 1999, σελ. 266), τα δε «λοιπά παρατίθενται δια την κατ' οίκον μελέτην των χριστιανών» (Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάδα, εγκόλπιον, Δ' έκδ. 2000, σελ. 546), συνιστά έτερον «μέγα και πολύπτυχον σκάνδαλον»; Άπαγε την βλασφημίας.

14. Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία είναι η «ανωτάτη πνευματική αρχή και θεματοφύλαξ της διδασκαλίας του Κυρίου», συνάμα δε «φύλαξ ἀγρυπνός των Ιερών εκκλησιαστικών

παραδόσεων», υπό την εποπτεία της οποίας τελεί η Αποστολική Διακονία, κατά το έτος 1968 «παρακαλεί υψάς [τους Σεβ. Ιεράρχες της Εκκλησίας της Ελλάδος], όπως εκτιμώντες την αξίαν του επιπλέοντος υπό της Αποστολικής Διακονίας εκδοτικού έργου, εντείνυτε τας προσπάθειας υψών, διὰ την ἐπιφύτεραν διάδοσιν των εξαιρέτων εκδόσεων αυτής» (Συνοδική Εγκύκλιος 158/14.11.1968). Και μετέπειτα, πάλι συστίνει στους Ιεράρχες, όπως «πάσαν, καταβάλπετε μέριμναν, διὰ την ὄσον ἐνεστιν ευρυτέραν διάδοσιν... των υπό της Αποστολικής Διακονίας, εκδεδομένων βιβλίων και των εφοδιασμόν απάντων των Ιερών Ναών διὰ των αριστων λειτουργικών αυτής βιβλίων» (Συν. Έγκ. 1732/25.5. 1970). Σπις πολλές παρόμοιες Συνοδικές συστάσεις βλέπετε, εσείς κ. Διευθυντά, «λαθροχειρία υπό των Εβραίων» και «ψυλαφείτε εβραϊκήν χείρα»;

15. Ως εκ τούτου, ήταν αδύνατον να βρεθεί -μέσα στην αστική, την κενή επιχειρηματολογίας και με την απαράδεκτα αφελή επιπολαιότητα κριτική σας- και να ειπωθεί ἐνας λόγος επαινετικός, για τις λειτουργικές εκδόσεις της "Αποστολικής Διακονίας" και ειδικότερα των πολλαπλών εκδόσεων των ύμνων της «Ἄγιας και Μεγάλης Εβδομάδος». Αντιθέτως, μένει κανείς ενεός από την πλημμονή της διαβολής, από τη σύγχυση, που σπέρνετε στο σώμα της Εκκλησίας και από το υφός και το πήθος της οργήλης γραφής σας. Επιπλέον, τρομάζει κανείς από τον ζόφο των μυθοπλαστικών συμπερασμάτων σας ότι «εντός ολίγων ετών, τα "αμαρτωλά" περί των Εβραίων μεγαλυνάρια θα αφαιρεθούν!». Γιατί κ. Διευθυντά, τέτοιο παραλήρημα φαντασιοπληξίας;

16. Αν, όπως αναχρονιστικώς και φαντασιοπληκτικώς ισχυρίζεσθε κ. Διευθυντά, ότι η επιλογή των μεγαλυναρίων κατά το έτος 1975 και όχι ενωρίτερα, έγινε με σκοπόν αλλότριον, μη αφορών στο εκκλησιαστικό γεγονός και τη λειτουργική εμπειρία, τότε λογίζετε το δήθεν τούτο «σκάνδαλον» στους προκατόχους μου. Θα γνωρίζετε ίως ότι εκείνη τη χρονική περίοδο Γενικός Διευθυντής διατελούσε ο νυν Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάστος Αλβανίας κ. Αναστάσιος. Καταλογίζετε, λοιπόν, σ' αυτή τη λαμπρά προσωπικότητα «έλλειμμα ορθοδοξίας» ή «ενδοτομό σε θέματα πίστεως» και έρχεσθε εσείς μετά 25 και πλέον ἐπιναντίον της φανείτε «φύλακας» της Ορθοδοξίας, Defensor Fidei; «Αιδών, Αργείοι!»

17. Άξιο απορίας είναι, επίσης, το γεγονός ότι αυτοαναλαμβάνετε ρόλο εισαγγελέα μέσα στο εκκλησιαστικό Σώμα, οπού μετά τις καυστικές όσο κι ἐντεχνά συκοφαντικές παρεμβάσεις σας, «αναμένετε τας επιβαλλομένας εξηγήσεις». Δεν ξέρει κανείς τι να υποθέσει. Αρκεί τούτο: «Ει γαρ δοκεῖ τις είναι τι μπέν ων, εαυτὸν φρεναπατά» (Γαλ.στ' 3).

Οστόσο, μέσα από το κύριο άρθρο σας διαφαίνεται και σαφής διολίθιθο προς το φυλετικό και θροκευτικό μίσος. Προφασίζεσθε ότι καλλιεργείτε θεοσέβεια και ἔχετε ως λάβαρο θριάμβου το να εξερεθίζετε τα θροκευτικά μίσος. Σας προτρέπω, λοιπόν, να διαβάσετε το τι ἐλέγει η μακαριστή γερόντισσα Γαβριηλία: «Μιλούσα μια μέρα με κάποιον, που μισεί τους Εβραιούς. Του λέω: "Γιατί"; Λέει: "Γιατί είναι Αντίχριστοι". Και γυρίζω και του λέω: "Εσύ, ἐνας Χριστιανός, ἔχεις τόσο μίσος; Έγινες ο Δικηγόρος του Κυρίου μας, ο Οποίος είπε: Συγχόρεσέ τους, δεν ξέρουν τι κάνουν; Πώς παίρνεις την Δικαιοσύνη στα χέρια σου; Ε; Μπορούμε την πράξη, που ἔκαναν να την μισήσουμε. Όχι τους ίδιους» (Η ασκητική της αγάπης, Ζ' έκδ. 1997, σελ. 252). Εκτός εάν επιθυμείτε να επανέλθουμε σε ἐνα θέμα, στο «κάψιμο» του ομοιώματος του Ιούδα, το οποίο ἔχει καταδικασθεί από την Εκκλησία μας διά Συνοδικών Εγκυκλίων. Γράφει χαρακτηριστικά περί αυτού την Ιερά Σύνοδος:

«Ο δι' υπερβάλλουσαν αγάπην και φιλανθρωπίαν ενανθρωπίσας

Χριστος ο Θεός ημών, ενετείλατο ημίν iα αγαπόμεν πάντας τους ανθρώπους και αυτούς τους εχθρούς ημών, και ευλογώμεν τους καταρωμένους ημάς και ευχόμεθα επιτρεαζόντων και διωκόντων ημάς, υπέρ των επιτρεαζόντων και διωκόντων ημάς, δια δε της περι του εμπεσόντος εις τους ληστάς παραβολής, εδίδαξεν ημάς ότι πλοιον ημών είναι πας ἀνθρωπος, οιασδήποτε θροσκειας και εθνικότητος και αν η τούτος... Εις γνάσιν την Ιεράς Συνόδου περιπλήθεν, ότι επικρατει εις πινα εισέπι την Κράτους μέρη, έθμον ξένον εντελάς προς την Εκκλησιαν, καθ' ο κατά την Μ. Παρασκευήν γίνεται χρήσις λαϊκών ασμάτων, εν οις υπάρχουσι φράσεις καθαπτόμεναι του έθνους των Εβραιών, όπι δε κατά την ημέραν την Πάσχα εξακολουθει ενιακού να γίνεται π καύσις του λεγομένου "ομοιώματος του Ιούδα". Η Ιερά Σύνοδος θεωρει καθήκον Αυτής, όπως φέρπει εις γνάσιν πάντων των χριστιανών, όπι η πήρπον τοιούτων εθίμων αντιβαίνει προς την βάσιν και το θεμέλιον της πιστεως ημών, πήσ είναι η αρετή της αγάπης προς εν γένει πάντα ἀνθρωπον... Η δια πυροβολισμών και καύσεως του προδότου διακαμώδησις και εξουθενισμός των συμπολιτών ημών Ιουδαιων, οι οποίοι κοινήν σημερον μεθ' ημών ἔχουν την πατρίδα και τα αντά προς αυτήν δικαιώματα και καθήκοντα, προφανώς δε διεγείρει θροσκευτικόν μισος και υποθάλπει κατ' αυτών φανατισμόν, αμαροι δε και την υπόληψιν των μερών, ων εν μέσω επισυμβαίνει το τοιούτον κακόν» (Συνοδική Εγκύκλιοι 2024/10.5.1910 και 13.4.1918, Περι ανάγκης εξαλείψεως του εθίμου, την κατά το Άγιον Πάσχα περιφοράς και καύσεως του ομοιώματος του προδότου Ιούδα. Το ανωτέρω κείμενο είναι συνθετικό του περιεχομένου των δύο Συνοδικών Εγκυκλίων).

Πρέπει, λοιπόν, να μάθετε, όταν γράφετε τέτοιου ειδους αναληθή πράγματα, για τις λειτουργικές εκδόσεις της Αποστολικής Διακονίας, ότι απειθύνεσθε σε χριστιανούς αδελφούς και όχι σε καταναλωτές μιας θροσκευτικής ιδεολογίας, η οποία ρίχνει στην ισοπεδωτική κοίτη του λαϊκισμού και του ρατσισμού όλα τα αυθεντικά ερωτήματα του νοήματος της υπάρξεως. Και αναφωτιέμαι, όταν παραποτείτε την αλήθεια με τέτοιο ανορθόδοξο τρόπο, ποια είναι η διαφορά σας ως ορθοδόξου ανθρώπου από τη διαταραγμένην και αλλοτριωμένη συνείδηση των οπαδών του νεοναζισμού και των εθνικιστικών ιδεολογιών;

Κατακλείων τούτες τις παραπρήσεις για τις ανακριβολογίες και προχειρολογίες τις οποίες στα κύριο άρθρο σας προσάπτετε στις εκδόσεις της Αποστολικής Διακονίας, εύχομαι στο έξης να είστε προσεκτικότεροι και σοβαρότεροι στα γραφόμενά σας, ώστε να μη καταλογίζετε «μεγάλα και πολύπτυχα σκάνδαλα» η «λαθροχειρία υπό των Εβραιών»(!) στους ανύστακτα κοπιώντες και με αγάπη εργαζομένους για τη διακονία του πλοιον «υπέρ ου Χριστός απέθανε» (Ρωμ. ιδ' 15) στον εκκλησιαστικό οργανισμό της Αποστολικής Διακονίας. Δύνασθε ἀλλωστε μέσα, από τα οκτάσπλη της λεγόμενης «εκκλησιαστικής» εφημερίδος σας να λιβελλογραφείτε «κατά Εβραιών» η οποιωνδήποτε ἀλλων. Αν και είναι ωφελιμότερο να στραφείτε κάποτε στην αληθινή ζωή της βασιλείας του Πνεύματος, του εοχατολογικού μυστηρίου του Χριστού, «εν ενι πνεύματι, μια ψυχή συναθλούντες τη πίστει του Ευαγγελίου» (Φιλ. α' 27).

Παρακαλώ, όπως, για λόγους δημοσιογραφικής δεοντολογίας και σεβασμού προς τους αναγνώστες να δημοσιεύσετε ολόκληρο το ανωτέρω κείμενο, για την αποκατάσταση της αλήθειας, δίχως οποιασδήποτε παραλείψεως.

Μετά την εν Κυριώ αγάπην ο Φαναριού Αγαθάγγελος.
Γενικός Διευθυντής της Αποστολικής Διακονίας

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852

e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of issue 190, vol. 27

March - April 2004

✓ A publication of the article by E. Bronfman, President of the World Jewish Congress, and C. Benatoff, President of the European Jewish Congress, explaining to what extent **anti-Semitism is a threat to modern Europe**.

✓ **Philon of Alexandria**, the Hebrew, who dealt with Greek philosophy and is considered the connection between Hellenism, Judaism and Christianity, is the subject of Mr. Stavros Gergenis' book, titled: "Philon of Alexandria: The Hebrew Hellenist". We publish a part of the book concerning the relation between Philon's theory and Christianity.

✓ In his study, the lecturer of the Theological School of the University of Athens, Dr. Konstantinos Belezos presents the **Book of Job with its Byzantine interpretations** as it is found in the illustrated Code 3 of the Holy Monastery of Sinai.

✓ On February 3, 2004, the Archbishop of Athens and Greece, Reverend Christodoulos gave a speech at the Convention of the Military Clergy of NATO. He spoke about anti-Semitism, which causes problems in the cooperation with Jews.

✓ A study on leather dressing in Thessaloniki before World War II provides information on the Jews who were involved in this profession.

✓ Thanassis Papathanassopoulos, attorney and historian, describes the **Jewish presence in the small village of Nafpaktia, Perista**, (Central Greece) in the 19th century.

✓ Minos Dounias, a top Greek music critic, had described in his diary the **humiliating torture that the Nazis inflicted upon the Jews of Thessaloniki** on November 1, 1942.

✓ A story by Mr. L. Zisiadis, describing his memories from the **presence of the Jews in pre-war Thessaloniki**.

✓ In his book "**Avant et Apres Auschwitz**" the soviet General Vassili Yakovlevitch Petrenko describes the anti-Jewish attitude of the USSR during World War II.

✓ Book presentations.

✓ We publish the opinion of the representative of the Greek Orthodox Church, Bishop Agathagelos on the **restriction of the ecclesiastic hymns about the Jews, chanted during the Holy Week of the Orthodox Church**.

Front cover: Moses with the Ten Commandments.

Translated from Greek by: Rebecca S. Camhi

זְרוּנֹת CHRONIKA

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΥΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8
E-mail: hhkis@hellasnet.gr
Internet site: http://www.kis.gr

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν

